

DESCOPERIRI MĂRUNTE DE LA ISACCEA (sec. X—XIV)

GHEORGHE MĂNUCU-ADAMEȘTEANU

Cetatea Isaccea — unul din cele mai importante centre dobrogene situat la principalul vad de trecere al Dunării din Nordul Dobrogei, unde o parte din cercetători au localizat vestitul oraș Vicina — a exercitat asupra arheologilor o atracție deosebită, concretizată prin executarea unor săpături arheologice cu caracter de sondaj încă din anii 1955—1956. Întrerupte pentru mai mult timp, cercetările au fost reluate pe aceeași scară în campanii scurte în anii 1966—1967, 1970—1971 și 1973¹.

Lipsa unor cercetări arheologice sistematice și publicarea numai parțială a rezultatelor au făcut ca informațiile de această natură asupra importanței cetății dunărene să rămână destul de săracoșă².

Aceste carente au fost compenate într-o mică măsură prin publicarea unor materiale descoperite întâmplător — în special monede și sigilii — primele găsindu-se din abundență pe plaja Dunării sau pe platoul cetății, alături de numeroase alte materiale arheologice³.

În luararea de față ne propunem să facem cunoscute o serie de descoperiri arheologice mărunte — uclete, arme, podoabe sau piese de cult. Materialele — provenite din cercetări de suprafață, achiziții și donații — se află în colecțiile muzeelor din Tulcea și Constanța⁴. Acestora li se adaugă un număr destul de mare de obiecte din colecția dr. Dorin Nicolae din Tulcea⁵ și de la Liceul Industrial Isaccea⁶.

Obiectele vor fi prezentate pe categorii mari, iar în unele cazuri — în funcție de materialul din care sunt luerate, decor sau alte caracteristici — vor fi împărțite în grupe mai mici.

ARME Lucrate din metal, os sau corn, sint reprezentate în cea mai mare parte de vîrfuri de săgeți. În aceeași categorie am introdus și o piesă de la o tolbă de săgeți.

SĂGETI DIN FIER

1. Vîrf de săgeată cu frunza aplatizată, de formă romboidală, având pe partea mediană nervură longitudinală, ușor marcată, în secțiune săgeata căpătind o formă romboidală. Peduncul este tronconic, asemeniindu-se spre capăt iar în secțiune este pătrat. Cele două elemente componente sunt bine demarcate la locul de contact de o proeminență circulară. Starea de conservare este relativ bună, doar una din marginile superioare ale frunzei fiind ușor ruptă. L — 10 cm (fără penduleul 7,5 cm), l — 2,7 cm, gr. 0,1 cm și 0,3 la partea mediană. MDD, inv. 26005, Pl. I/1, VI/1

Tipul acesta se întâlnește pe o perioadă mai lungă de timp. La Păcuiul lui Soare se datează larg în sec. XI—XIV, fiind atestat de-a lungul întregii existențe a așezării; la Garvăni-Dinogetia apare în nivalele sec. X—XI⁷. La Castelu întâlnim analogii apropiate dateate în sec. IX—X⁸, iar la Enisala, materialele ce marchează limita cronologică superioară acestui tip, se datează în sec. XIII—XV⁹. În Moldova descoperirile sint șalonate cam în aceeași perioadă de timp. La Comănești jud. Galați, sint dateate în sec. IX—X, la Trifești în sec. XIII, la Bacău în sec. XIV—XV iar la Dănești — Vaslui în sec. XV—XVI¹⁰. În funcție de cele spuse pînă acum, piesa se poate încadra în sec. XI—XIV.

2. Virf de săgeată cu frunza aplatizată, de formă romboidală, despărțită de peduncul printr-o proeminență inelară. Pedunculul, circular în secțiune, este mult alungit, piesa inserindu-se printre exemplarele de mari dimensiuni. Păstrată în întregime, are o latură a frunzei puțin distrusă. L — 11,4 cm, l — 3,5 cm, gr. 0,2 cm, MDD, inv. 2498, Pl. I/2, VI/2

Este foarte asemănătoare cu precedenta și se poate încadra între aceleasi limite cronologice, sec. XI—XIV.

3. Virf de săgeată de dimensiuni mici, cu virful în formă de romb cu laturile inegale. În partea mediană are o nervură longitudinală, bine reliefată, în secțiune căpătând o formă rombică. În zona de unire cu peduncul are un inel în relief. Pedunculul circular în secțiune, este curbat ușor și rupt la partea inferioară. L — 4,5 cm (3,4 fără peduncul), — 1 cm, gr. 0,5 pe carenă. MDD, inv. 26006, Pl. I/3, VI/3.

Analogii exacte nu am găsit pentru această piesă. Cele mai apropiate asemănări le prezintă săgețile cu trei muchii și peduncul, tot de mici dimensiuni, descoperite la Păcuiul lui Soare și Enisala. Cele două piese de la Păcuiul lui Soare nu sunt datate, iar din analogiile prezentate, încadrările cronologice merg din sec. IX pînă în sec. XV¹¹. Descoperirile de la Enisala provin din straturi tirzii — sec. XIII—XV¹² — și coroborindu-le cu informațiile din Dobrogea, înclinăm să datăm această piesă în sec. XIII—XV.

4. Virf de săgeată cu două aripi care se ascut spre capete și tub de înmănușare tronconic. În zona de unire cu virful, tubul este torsionat de mai multe ori. Sägeata are o aripioră ruptă ea și partea inferioară de la tubul de înmănușare. L — 9,5 cm, l — aripioră 4,5 cm, diam. 1 cm, MDD, inv. 26048, Pl. I/4, VI/4

Descoperiri similare sunt semnalate la Păcuiul lui Soare și la cetatea de la Enisala¹³. La Cheia-Peștera de la Izvor semnalăm o săgeată cu aripi care a fost datată, după ceramică cu care a fost găsită, în sec. X¹⁴; în necropola de la Castelu, datată la sfîrșitul sec. IX — jumătatea sec. X, din cele patru virfuri de săgeți, unul este cu aripi care¹⁵. Într-o perioadă largă de timp sunt încadrate și descoperirile făcute în restul țării. La Curcani — Ilfov apar în sec. IX, la Hlincea-Iași, în sec. XI—XII, la Ungra — în sec. XII—XIII, la Breaza-Făgăraș în sec. XIV, iar la București și Dănești — Vaslui în sec. XV—XVI¹⁶.

Dığı cele mai multe descoperiri sunt dintr-o perioadă tirzie (XIII—XVI), prezența unor exemplare începînd cu sec. IX—X ne obligă să datăm această piesă începînd cu sec. X și pînă în sec. XIV—XV.

5. — Boltă de arbaletă cu virful scurt, cu trei muchii și tub de înmănușare, ușor evazat spre capăt unde este rupt. L — 4,2 cm (fără virf 2,6 cm) | muchie — 1 cm, inv. MDD, 26007, Pl. I/5

Cu trei și mai rar cu patru muchii, boltii de arbaletă sunt cunoscuți începînd cu sec. al XIV-lea¹⁷. La Păcuiul lui Soare apar în nivele de la sfîrșitul sec. XIV și sec. XV iar la Enisala sunt dateți în sec. XIV—XV¹⁸, Isaccea devenind astfel a treia localitate din Dobrogea de unde provin astfel de descoperiri.

Piese similare au mai apărut la Cetățeni, Bîrlad sau la Cetatea Pescari, materialele fiind datate tot în sec. XIV—XV¹⁹. Acest tip de săgeată nu a cunoscut o perioadă de folosire prea lungă, apariția pe scară largă a armelor de foc, marcînd declinul întrebunătării arcului cu săgeți pe echipurile de luptă.

SÄGETI DIN CORN

1. — Virf de săgeată de formă conică, ascuțit la un capăt și scobit la celălalt. Pe corp are incizate trei benzi late, în cadrul fiecărei fiind dispuse alternativ — sus și jos — mici liniuțe longitudinale. L — 3,8 cm, diam. 1 cm, MDD, inv. 26004, Pl. I/6, VI/5

Sägețile din corn apar în Dobrogea în nivelele dateate în sec. XI—XII. La Dinogetia-Garvănu s-au descoperit 20 de exemplare, din care 17 sunt de forma celei de la Isaccea. Din aceeași perioadă sunt și două virfuri descoperite la Nufărul; de la Păcuiul lui Soare provin alte trei exemplare. Tot pentru o perioadă tirzie — sec. XIV—XV — putem menționa și descoperirile de la Enisala²⁰. În general, acest tip este mai rar, atestat, apariția sa fiind legată de prezența migratorilor — în special a pecenegilor.

PIESE DIN OS PENTRU TOLBA DE SĂGETI

1. — Piesă de formă trapezoidală ce are în partea centrală un orificiu dreptunghiular iar pe părțile laterale încă trei orificii circulare; piesa fiind ruptă la capete, se mai păstrează doar urmele de la două din aceste orificii. Pe o parte este aspră — pentru a avea aderență — iar pe celalăt este lustruită. Pe cantul planului în două ape are incizate mici liniuțe oblice. Piesă se păstrează fragmentar. L — 8,5 cm, l — 2,4 cm, gr. 0,4 cm, col. D.N.Pi. I/7

Analogii am întlnit în Dobrogea numai la Garvă — Dinogetia și, bazindu-ne pe aceasta, putem să datăm piesa în sec. XI—XII²¹.

UNELTE

1. — „Teșă — săpăligă”. La partea superioară are un orificiu cu două aripi laterale care foloseau la o prindere cît mai bună a mineralului de lemn. La partea inferioară, în zona tășului, se evazează puțin, marginea fiind ruptă. L — 10,5 cm, l — 4,5 cm, MDD, inv. 2755, Pl. I/8

Este folosită la prelucrarea lemnului, descoperirile de la Garvă — Dinogetia și Păcuiul lui Soare documentând existența a două tipuri. „Teșă-săpăligă” reprezintă tipul cel mai frecvent și pe baza analogiilor menționate se poate data în sec. XI²².

2. — *Degetar*. Luerat din bronz, are o formă bitroneonică. Pe toată suprafața este acoperit cu puncte incizate, l — 1,9 cm, diam. max. 2,6 cm, MDD, inv. 26010, Pl. I/9

3. — *Degetar* — Luerat dintr-o foaie de aramă cu grosimea de 1 mm, de formă troneonică; piesa a fost îndoită, strivită și ruptă în trei. Este lipsită de decor.

Croitoria, documentată de cele două degetare, este prezentă ca ocupație și în celealte așezări dobrogene. Trei degetare s-au descoperit la Garvă — Dinogetia în complexe din a doua jumătate a sec. XI. La Păcuiul lui Soare s-au găsit două exemplare dateate în sec. XI și două în sec. XIII—XIV²³.

În cadrul descoperirilor de la Isaccea o categorie importantă o reprezintă accesoriiile vestimentare și podoabele, care se impun prin numărul lor mare și prin diversitate.

CATARAME

1. — Cataramă în formă de „liră”. Turnată din bronz, este formată din 2 părți: un dreptunghi cu laturile de 1,2 cm și o parte circulară păstrată fragmentar. MDD, inv. 26011.

2. — Cataramă din bronz semicirculară cu două proeminențe la extremități. Pe fiecare este reprezentată schematic o figură umană. În secțiune este semicirculară. L — 1,6 cm, l — 1,4 cm, gr. 0,5 cm. col. D.N. Pl. I/10, VI, 6.

Aceste descoperiri completează altele mai vechi făcute la cetatea Isaccea și se inseră în seria materialelor cunoscute deja în urma cercetărilor de la Garvă, Păcuiul lui Soare sau Capidava, dateate în sec. XI²⁴. Din exemplarele prezентate remarcăm catarama ce are ca decor două figuri umane incizate, element de excepție în această perioadă.

INELE

1. — Inel de bronz turnat: are veriga lamellară și chatonul oval. Pe margini are o linie incizată ce constituie cadrul unei reprezentări centrale: o figură umană în picioare, văzută din față, ce ține în mână dreaptă o lance iar în mână stângă un scut oval, totul redat foarte schematic. Inelul este uzat, figura nu este prea clară iar partea inferioară a verigii lipsește. Chaton: L — 16 mm, l — 11 mm, gr. 2 mm, veriga panglică: L — 3 mm, gr. 1 mm. MINA, Constanța, Pl. I/11, VI, 7.

2. — Inel de bronz, turnat, cu veriga semicirculară în secțiune, ce se curbează ușor în punctul de prindere de un chaton hexagonal. Laturile sale sunt mărcate de o linie incizată ce încadrează decorul: o figură umană, în picioare, văzută din profil. În mână dreaptă, ușor ridicată, ține o lance iar în cca stângă un scut de formă ovală. Diametrul exterior 22 mm, gr. verigă 1,5 mm. Chaton: L latură 5 mm, gr. 2,5 mm, col. D.N., Pl. I/12, VI, 8

3. — Inel de bronz, turnat: veriga semicirculară în secțiune se întoarce spre chatonul de formă hexagonală; într-un chenar ce urmărește laturile chatonului se află două personaje cel din stînga ține în mîna dreaptă, ridicată, o lance; celălalt ține în mîna stîngă un scut iar în dreapta pare să aibă o sabie ridicată. Inelul se află într-o stare avansată de degradare: figurile sunt ștersă aproape în întregime iar veriga lipsește la partea inferioară. Chaton L = 18 mm, l = 15 mm, gr. 2,5 mm, col. D.N. Pl. VI, 9.

4. — Inel de bronz turnat, identic ca reprezentări și dimensiuni cu cel anterior. Imaginea este foarte clară și se observă că spre deosebire de cele prezентate pînă acum acesta are figurile realizate din mici liniuțe. Un element diferit față de inelul nr. 3: personajul din dreapta nu are scut. Partea inferioară a verigii este ruptă. Chaton: L = 18 mm, l = 15 mm, gr. 2,5 mm, MDD, inv. 27975, Pl. I/13, VI, 10.

Cele patru inele prezентate pînă acum diferă ca formă între ele, dar au ca element comun decorul. Pe primele două apară o figură cu o lance într-o mînă și un scut oval alungit în celălalt iar pe următoarele două cîte două personaje în poziții asemănătoare. Acestea credem că reprezintă imagini de sfinți militari ce aveau darul de a proteja pe purtătorii inelelor. Reprezentările de acest fel nu au analogii la noi în țară. În Bulgaria, în Muzeul din Vrața, se găsește un inel cu montura hexagonală ce are reprezentată pe ea o figură umană. Piesa a fost găsită într-un mormânt împreună cu monede bizantine din sec. XII. Un al doilea exemplar din același muzeu, datat tot în sec. XII, are redată două figuri umane²⁸.

Exceptind aceste exemplare, restul analogiilor le găsim în Iugoslavia. La Kurjace — într-un mormânt datat cu o monedă de la Manuel I Comnenul — s-a găsit un inel de bronz cu două figuri²⁹. Mai multe exemplare au rezultat în urma cercetărilor efectuate în necropola de la Demir Kapija. Din păcate, contextul din care au ieșit este neclar și nu se poate face o datare mai strînsă, necropola avînd limite cronologice destul de mari — sfîrșit X — început XV³⁰. Inele asemănătoare s-au descoperit în număr mare și în zona Ohrida³¹. La Brestovic, pentru inelele dateate în sec. XII, este caracteristică apariția stilizată a figurii umane³². Dar la nici unul din exemplarele de pînă acum asemănările nu merg pînă la capăt. Lancea și scutul, elemente nelipsite la Isaccea, nu apar nicăieri în aceste reprezentări (Imagini de sfinți apar pe două inele din zona Ohrida dateate începînd cu sec. al XII-lea³³). Singurul inel ce are reprezentat un sfint militar a fost găsit în necropola de la Trnjane—Staro Groblje. Analogia cea mai apropiată ne este oferită de acest inel pe care apare un războinic care ține în mîna dreaptă o lance iar în stînga o sabie și un scut. Inelul se datează în sec. al XII-lea pe baza monedelor bizantine găsite în cimitir³⁴.

Din cele arătate mai sus reiese că figura umană apare reprezentată cu precădere începînd cu sec. al XII-lea, perioadă căreia fi circumscrisă cronologic și inelele descoperite la Isaccea. Aceeași datare o impun și elementele de armament reprezentate: în timpul lui Alexios I Comnenul are loc o nouă reformă militară — este introdusă lancea cu coadă lungă iar scutul rotund este înlocuit cu unul de formă alungită³⁵.

Această datare ar putea explica și lipsa unor descoperiri similare din Dobrogea, așezări sau necropole din această perioadă fiind foarte puțin cercetate.

5. — Inel de bronz turnat cu veriga în formă de panglică. Chatonul pătrat, cu două laturi ușor arcuite și colțurile rotunjite, este ușor ingrosat. Pe el sunt incizate cîte trei rînduri de cîte trei cerculete ce au mijlocul mareat de cîte un punct. Datorită unei purtări îndelungate cerculetele au dispărut în mare parte. Veriga este și ea deformată. Diam. inel = 21 mm, chaton: l. = 15 mm, l = 14 mm, gr. 2 mm, gr. vrigă 1,5 mm, col. D.N. Pl. I/14, VI, 11.

6. — Inel din bronz turnat: are veriga lată, semicirculară în secțiune și chatonul circular. Pe el sunt dispuse, în cruce, cinci cerculete incizate care datorită uzurii piesei au perforat placă. Veriga se păstrează doar pe o mică porțiune. Diam. chaton 12 mm, gr. 1,5 mm; Veriga l = 3,5 mm, gr. 1,5 mm, col. D.N. Pl. I/15, VI, 12.

Adoptînd același criteriu al decorului tratăm împreună cele două inele cu cercuri incizate pe montură. Din Dobrogea nu cunoaștem încă descoperiri similare. Analogii apropiate întîlnim în Bulgaria în necropola de la Ablanița, cele trei exemplare de aici,

datează în sec. IX-X, fiind printre cele mai timpurii³³. Din secolele următoare, piese similare s-au găsit la Seutopolis și Cavarna, ultimul fiind datat pînă în sec. XIII-perioadă ce marchează limita cronologică superioară³⁴. În Iugoslavia apar în sec. XI-XIII la Korbovo, Prilep, Demir Kapija sau zona Ohrida³⁵. Descoperiri făcute în zone mai îndepărtate — Sicilia sau Corint — ne arată că aceste inele au cunoscut o largă răspândire în lumea bizantină³⁶. Prin prisma acestor descoperiri credem că cele două inele se pot data în sec. XI-XIII.

BRĂȚARI

Lucrate din metal sau sticlă, sunt bogat reprezentate mai ales prin exemplarele din categoria II-a

I. — Brățări de metal.

1. — Brățără din bronz, obținută prin impletirea a trei fire circulare, cu arc capătul terminat cu o buclă. Col. D.N. Pl. II/16

Tipul acesta de brățără este destul de larg răspândit în Dobrogea, descoperiri anterioare provenind de la Isaccea, Păcuiul lui Soare, Garvăni—Dinogetia și Uzumbair³⁷. La exemplarele mai timpurii, sec. XI-XII, capetele se termină cu o buclă, în timp ce la cele tîrzii — fie că sunt plate, ca o rezultantă a ciocănirii sîrmelor din care sunt implete, fie că au aplicată o plăcuță ovală³⁸. Brățările sunt cunoscute pe o arie largă, descoperirile din Bulgaria, Iugoslavia, Polonia și URSS, furnizînd numeroase exemplare³⁹.

II. — Brățări de sticlă, descoperite mai rar întregi dar foarte frecvente în stare fragmentară, sunt bine cunoscute în așezările bizantine din Dobrogea.

În colecția muzeului din Tulcea se află 160 de fragmente și 5 întregi, majoritatea provenind din săpăturile efectuate la cetate de I. Barnea. La acestea se adaugă 55 de exemplare ce provin din necropola cetății Isaccea⁴⁰.

După forma secțiunii și decor, brățările pot fi împărțite în mai multe categorii:

- a) Brățări cu secțiunea circulară — 51% (Pl. II 17, 19 c-g)

Acestea reprezintă categoria cea mai numerosă, întîlnindu-se 77 de fragmente și 36 de brățări întregi; cele mai multe sunt de culoare albastră și verde; cîteva sunt violete și negre, în timp ce două exemplare sunt lucrate din pastă de culoare roșie. În secțiune, grosimea barei oscilează între 0,4 cm și 0,8 cm, majoritatea exemplarelor fiind concentrate într-o 0,5—0,7 cm. Diametrul brățărilor variază destul de mult (4,2—9 cm), cele mai multe avind diametrul în jurul valorii de 6 cm.

În continuare dăm descrierea cîtorva exemplare mai deosebite:

1. — Brățără de sticlă de culoare verde-lucios. Pe corp are trasate dungi late, de culoare roșu închis și roșu maroniu, benzi imitînd torsada. Diam. 8 cm, gr. 0,64 cm, inv. 26020; este unul din puținile exemplare din grupă care prezintă elemente de decor.
2. — Brățără de sticlă de culoare albastru marin; deformată în timpul prelucrării, a căpătat o formă neregulată. Diam. 4,6 cm, gr. 0,5 cm, inv. 26603.
3. — Brățără de sticlă de culoare albastru închis cu corpul deformat la prelucrare. Diam. 6,2 cm, gr. 0,7 cm, inv. 26040.

Ultimile două exemplare, rebuturi din timpul prelucrării, dovedesc că la Isaccea exista un atelier de executat brățări de sticlă (brățările nu au corpul deformat datorită unei treceri ulterioare prin foc). Spre același concluzii ne duc și unele fragmente de brățări prost finisate, cu grosimea secțiunii barei foarte mult variind (0,4—0,7 cm), situație ce o întîlnim și la unele brățări descoperite în cimitirul cetății.

- b) Brățări cu corpul torsionat — 13% (Pl. II/19 a-b, 20 e-g, 22 a-c)

Categoria aceasta cuprinde 28 de exemplare lucrate în majoritatea cazurilor din pastă de culoare albastră și verde. Un exemplar are gr. de 8 cm, celealte sint concentrate în jur de 0,6 cm. Diam. brățărilor oscilează între 6,8—7,2 cm, una singură avind 9,8 cm. Ca decor întîlnim benzi subțiri sau late de culori diferite — galben, verde, roșu — ce urmăresc torsada brățării.

c) Brățări cu secțiunea semicirculară — 10% (Pl. II/20 h)

Această categorie este formată din 22 de exemplare ce sunt lucrate din pastă de culoare albastră, verde, violet și negru. Grosimea oscilează între 0,4—0,8 cm iar diam. între 4,2 și 8 cm, majoritatea având diametrul în jur de 5—6 cm. Pe unele fragmente întâlnim un decor, executat cu culoare galbenă, ce reprezintă motive florale și geometrice.

d) Brățări cu bordură în formă de panglică — 1,6% (Pl. II/20 a)

Această grupă este formată din numai 3 exemplare ce sunt lucrate din pastă de culoare albastră (2 exemplare) și violet (1 exemplar); ca decor întâlnim motive geometrice și florale executate cu galben și albastru.

e) Brățări cu secțiunea pătrată — 0,45% (Pl. II/21 b)

În această categorie includem un singur exemplar de culoare neagră ce este, decorat, pe trei laturi, cu cerculete și linii realizate cu vopsea galbenă. Diam. 7 cm, gr. 0,5 cm, inv. 20074.

f) Brățări cu nervuri în relief — 4,2% (Pl. II/21 c)

S-au descoperit 10 exemplare din pastă de sticlă de culori diferite: verde, albastru, violet și negru. Dintre acestea dăm descrierea unor piese reprezentative.

1. — Brățără din pastă de sticlă de culoare verde-deschis ce are la exterior trei nervuri de culoare albă, dispuse longitudinal. Diam. 7,4 cm, gr. 0,4 cm, inv. 26024.

2. — Brățără din pastă de sticlă de culoare verde-deschis; pe centru are o nervură mediană bine reliefată dispusă longitudinal. Paralel cu ea, de o parte și de alta, apar două dungi de culoare roșu-maroniu. Diam. 6,8 cm, gr. 0,4 cm, inv. 26063.

3. — Brățără din pastă de sticlă de culoare alb-gălbuiu, transparentă, ce are dispusă pe partea mediană o nervură lată, bine conturată. Diam. 7 cm; gr. 0,4 cm; inv. 28064.

g) Brățări cu protuberanțe — 15% (Pl. II/18, 19 d, 20 c-d, 22 d)

Ultima categorie este reprezentată de 34 de fragmente. În pasta crudă s-a intervenit cu un cleștișor și s-au realizat creste în relief sau s-au imprimat linii mici oblice. Motivele se întâlnesc separat dar uneori sunt și asociate. Pasta de sticlă are culori ce variază de la violet și negru la albastru și verde.

La noi în țară, brățările de sticlă sunt cunoscute încă din perioada geto-dacă⁴¹ pentru că în sec. III—VI să fie documentate în cetățile și așezările romano-bizantine⁴². Perioada de maximă răspândire o reprezintă sec. X—XII; revenirea stăpânirii bizantine în Dobrogea, în anul 971, marchează și momentul reapariției acestei categorii de podoabe. Primele care au circulat au fost cele cu secțiunea circulară, lucrate, în special, din pastă de culoare albastră; sec. XI marchează momentul unei adevărate explozii, brățările de sticlă descoperite impresionând prin numărul lor foarte mare, varietatea tipurilor, cronomatica și frumusețea decorului. Cu excepția categoriei „g”, toate celelalte tipuri sunt caracteristice pentru această perioadă⁴³. În sec. XIII numărul lor scade foarte mult: acum apar brățările din categoria „g” care vor fi folosite și la începutul sec. XIII cind mai întâlnim, întimplător, și brățări cu secțiunea circulară.

Pe primul plan trece brățările luerate din metal, situație ce începuse să fie consecință încă din sec. al XII-lea⁴⁴.

Geografic, aria răspândirii se limitează la Dobrogea; în sec. X—XIII descoperirile de brățări de sticlă din afara acestei zone sunt extrem de rare. În stînga Dunării, brățări de sticlă fragmentare — 1—2 exemplare — s-au descoperit la Dridu, Bucov și București⁴⁵. Datarea exemplarului de la Bucov la începutul sec. al X-lea, l-ar putea plasa printre cele mai vechi exemplare din perioada feudalismului timpuriu dar s-ar părea că datarea propusă de autoare este prea timpurie⁴⁶. O caracteristică comună a tuturor acestor descoperiri o constituie apariția în așezări rurale, situație foarte rar întâlnită în Dobrogea⁴⁷.

O altă zonă o reprezintă Banatul, descoperirile de aici, ceva mai numeroase, provinând din necropole și așezări⁴⁸. Considerăm demnă de reținut observația că cele mai tîrziu brățări nu provin din Dobrogea — cum ar fi fost de așteptat — ei din Tara Românească, de la Giurgiu, din niveli datează în sec. XIV—XV⁴⁹.

Dobrogea, provincie care a cunoscut o atit de largă folosire a acestei categorii de podoabe, consemnează începând cu sec. al XVII-lea reapariția brățărilor de sticlă.

Descoperiri numeroase s-au făcut în cimitirul de la Nieuilțel⁵¹, la care se adaugă cîteva exemplare de la Beidaud și Nufără⁵². Obiceiul s-a păstrat pînă la începutul sec. XX după cum reiese din mărturiile locuitorilor mai în vîrstă din com. Nufără.

PANDANTIVE

1. — Pandantiv de plumb, de formă circulară, obținut prin turnare. Este decorat pe o singură parte: pe margine are o bandă de linii mici incizate ce încadrează motivul central reprezentat de o rozetă. La partea superioară are o agățătoare. Diam. 22 mm, col. D.N. Pl. III/23

Piesa are analogii în Dobrogea, la Păcuiul lui Soare, piesele descoperite aici datindu-se în sec. XI. De subliniat că aceste exemplare, cu o singură excepție sunt de dimensiuni mai mici și sunt decorate pe ambele fețe⁵³. Din aceeași perioadă datează un exemplar descoperit la Drîdu⁵⁴. O parte din aceste piese erau lucrate în ținuturile dobrogene, după cum o dovedește descoperirea unui tipar în așezarea de la Canlia⁵⁵.

2. — Pandantiv de bronz aurit. Are o formă circulară, puțin alungită, în centru avind reprezentat motivul florii de crin. La partea superioară are urechiușă de prindere cîrclată, păstrată fragmentar. L = 28 mm, l = 25 mm, gr. 1 mm, col. D.N. Pl. III/24

Exemplarul este identic, atât ca decor cît și ca mărime, cu o piesă descoperită la Mahmudia, pe teritoriul vechii cetăți Salsovia, cele două pandantine ieșind cu certitudine din același tipar⁵⁶. Motivul florii de crin — foarte rar în această perioadă (XI—XII) și frecvent cîeva mai tîrziu (sec. XIII—XIV) — îl mai întîlnim pe o aplică de la Garvă-Dinogetia⁵⁷.

3. — Pandantiv circular, de bronz, ce are inscris în mijloc un motiv cruciform. Piesa este ruptă în două. Diam. 23 mm, col. D.N. Pl. III/25

Analogii la noi în țară întîlnim tot la Isaccea, unde avem un exemplar identic, păstrat fragmentar⁵⁸. Motivul crucii inscrise în cerc dar fără a avea capetele barate, îl găsim pe două pandantine descoperite la Ciubrud⁵⁹; un motiv similar cu capetele barate apare pe ceramică bizantină descoperită la Garvă-Dinogetia⁶⁰. O piesă identică s-a descoperit în anul 1916 într-un mormânt din zona Nistrului și a fost datată în sec. XI⁶¹. Pandantine cu crucee inscrise au rezultat și din alte descoperiri făcute pe teritoriul Rusiei (sec. X—XII). Printre piesele rezultate în urma cercetărilor de la Corint întîlnim din nou o analogie perfectă⁶². Pe baza acestor descoperiri piesa se poate data în sec. XI—XII.

4. — Lunulă din bronz ce circumscrise o cruce de mici dimensiuni. Aceasta are marcate extremitățile fiecărei laturi și centrul cu cîte un mic bumb. Corpul lunulei este decorat cu linii mici excizate. La partea superioară are, pentru prindere, o urechiușă ovală. L = 25 mm, gr. 1,5 mm, col. D.N. Pl. III/26

Lunulele simple sunt larg răspândite în așezările și cetățile dobrogene din sec. X—XI⁶³.

Deosebită este, în cazul de față, combinația dintre lunulă și cruce, situație unică la noi în țară. Deși foarte rare, întîlnim totuși cîteva exemplare apropiate pe teritoriul Rusiei vechi, în Polonia și Iugoslavia, cronologic acestea încadrindu-se în perioada sec. X—XIII⁶⁴.

O semnificație deosebită o au obiectele de cult care depășesc, în număr, toate categoriile prezентate pînă acum. Remarcăm o mare varietate a materialelor din care sunt lucrate: bronz, fier, plumb, piatră, marmură, steatit, precum și o mare diversitate de forme și decor. Majoritatea descoperirilor o reprezintă cruciulițele simple⁶⁵. În funcție de materialul din care au fost confectionate distingem două mari grupă: din metal și din piatră.

I. — CRUCI DIN METAL.

În funcție de reprezentările de pe ele acestea se pot diviza în două categorii: cu figuri în relief și cu motive geometrice:

A) Cruci cu figuri în relief

1. — Cruciuță de bronz, cu capetele ușor lățite spre extremități. Pe o față este reprezentat Cristos răstignit, îmbrăcat în *colobium*. Redarea figurii este foarte schematică și ștearsă mult, mai clare fiind doar faldurile de la îmbrăcăminte. La partea superioară a crucii se păstrează fragmentar urechiușa de prindere. L — 29 mm, l — 19 mm, gr. 2 mm, col. D.N. Pl. III/27
2. — Cruciuță de bronz, cu brațele evazate spre capete. Pe ea este redată Fecioara în poziție orantă, îmbrăcată cu un vesmînt lung, fără mîncei. Brațul superior al crucii este rupt. L — 20 mm, l — 19 mm, gr. 1,5 mm, MDD, inv. 25901. Pl. III/28
3. — Cruciuță de plumb cu brațele rotunjite la capete și cu mici proeminențe păstrate parțial. În centru este reprezentată Fecioara orantă iar la capătul fiecărui braț se mai păstrează, mai mult sau mai puțin clar, contururile unor medalioane. Brațul superior se continuă cu o agățătoare tubulară ce are un orificiu circular. L — 31 mm, l — 23 mm, gr. 2 mm, col. D.N. Pl. III/29

Cruciuțile simple cu figuri în relief sunt destul de rare în așezările dinăuntru: Căpida, Păcuiul lui Soare, Urșova, Garvăne-Dinogetia și Isaccea, toate datând din sec. XI⁶⁸. Ca o excepție, menționăm o cruciuță descoperită la Horia (în interiorul provinciei) care are capetele terminate cu protuberanțe⁶⁹.

Probleme interesante pun exemplarul nr. 3, care este lucrat din plumb, material folosit mai rar și numai pentru cruciuțile simple, lipsite de decor. Deosebită este și forma crucii, asemănătoare cu cea a crucilor duble reliefat. O descoperire oarecum similară — o cruce de argint datată în sec. XI — s-a făcut în Iugoslavia⁷⁰. Îmbinarea aceasta neobișnuită s-ar putea explica poate prin faptul că ea reprezintă un produs a unui meșter local care a „copiat” o cruce reliefată bizantină⁷¹. Crucea se poate data în sec. XI—XII.

Celelalte exemplare se datează în sec. XI după cum o confirmă descoperirile din țară sau din alte zone geografice⁷².

B) Cruci cu decor geometric

1. — Cruce din bronz, în formă de trifoi cu patru foi, la fiecare braț având, în centru, cîte un cerc în relief. La un capăt are o urechiușă de prindere. L — 23 mm, l — 17 mm, col. D.N. Pl. III/30

Analogiile cele mai apropiate le întâlnim la Păcuiul lui Soare unde s-au găsit două cruciuțe datate în sec. XI⁷³. Tipul a cunoscut o largă răspindire atât geografică, cît și cronologică. Unul din cele mai timpurii exemplare s-a găsit la Smerna⁷⁴. Cronologie, sec. X—XII reprezintă perioada de maximă răspindire, descoperiri numeroase făcîndu-se în Bulgaria și Iugoslavia⁷⁵.

2. — Cruce din bronz, cu decor incizat. În centru și la capătul fiecărui braț se află cîte două cerculețe concentrice. Brațele crucii sunt rotunjite la capete și pe fiecare latură au cîte o proeminență. La partea superioară are urechiușă de prindere. L — 33 mm, l — 22 mm, gr. 2 mm, col. D.N. Pl. III/31

Accasta se alătură unui exemplar mai vechi, descoperit la Isaccea, datat în sec. XI—XII, perioadă în care se încadrează unele exemplare asemănătoare descoperite la Nufăr și Garvăne-Dinogetia.⁷⁶

Crucile cu decor realizat din cerculețe — dispus, sau nu, în cruce — apar din sec. VI—VII⁷⁷ dar se pare că abia în sec. XI se generalizează la ele proeminențele de la extremitățile brațelor, acest element de decor fiind frecvent întîlnit de acum înainte⁷⁸.

3. — Cruce din bronz ce are la capete cercuri incizate; restul decorului nu se mai poate distinge, totul fiind foarte șters. Brațul inferior este rupt. Capetele brațelor sunt rotunjite iar la partea mediană au pe fiecare latură cîte o proeminență ascuțită. L — 28 mm, l — 30 mm, gr. 1 mm, MINA Constanța, Pl. III/32
4. — Cruce din bronz asemănătoare cu cea prezentată anterior; are lipsă brațul superior. L — 20 mm, l — 26 mm, gr. 2 mm, MINA, Constanța, Pl. III/33

5. — Cruce din bronz asemănătoare cu precedentele. Decorul este complet șters și lipsesc brațul sting și cel inferior. L — 20 mm, l — 20 mm, gr. 1,5 mm, col. D.N.

6. — Cruce din același tip dar de dimensiuni mai mici. Contururile brațelor sunt marcate de mici nervuri în relief. Decorul este marcat de alternanță de linioare scurte și puncte dispuse de-a lungul crucii. La partea superioară are o urechiușă de prindere păstrată fragmentar. L — 28 mm, l — 12 mm, gr. 2 mm, MDD, inv. 27076, Pl. IV/34

Crucele de acest tip sunt decorate pe o singură față după cum o demonstrează și un alt exemplar descoperit la Isaccea⁷⁷. Prezența „spinilor” laterali sugerează o datare în sec. XI—XII. O cruce similară, cu un decor punctiform pe ambele părți, s-a găsit la Păcuiul lui Soare. Datarea, în sec. XIII—XIV, ne arată că puteau circula, accidental, și într-o perioadă mai târzie, descoperirea aceasta răminând deocamdată izolată⁷⁸.

7. — Cruce din bronz cu brațul dreptunghiular în secțiune. Pe cele două fețe are un decor identic. La fiecare capăt al crucii are cîte trei bobîte în relief, de la care pleacă cîte două nervuri care marchează marginile brațelor. În centru se află un lăcaș patrat format din același nervuri în relief. Lipsesc brațul superior. L — 18 mm, l — 23 mm, gr. 2 mm. MDD, inv. 27977, Pl. IV/35

8. — Cruce din bronz foarte asemănătoare cu precedenta. La capetele brațelor laterale are cîte trei bobîte, în timp ce la brațul inferior are numai două; brațul superior lipsesc. În centru are un patrat ce are fiecare latură marcată în colțuri de cîte o bobîtă în relief. L — 14 mm, l — 20 mm, gr. 2 mm, MINA, Constanța, (Pl. IV/35)

Cruciulitele de acest tip sunt mai puțin întâlnite în Dobrogea, un singur exemplar asemănător provenind de la Garvăni-Dinogetia (sec. XI—XII)⁷⁹. Un exemplar identic cu nr. 8 s-a descoperit în URSS, fiind datat în a doua jumătate a sec. XII și la începutul sec. al XIII-lea⁸⁰. Privite în acest context cele două cruciulite se pot data în sec. XI—XII.

9. — Cruciulită din fier de miei dimensiuni. Brațele sunt circulare în secțiune și se termină la capete cu miei nodozități. L — 19 mm, l — 15 mm, gr. 2 mm, col. D.N. Pl. IV/36

10. — Cruciulită din bronz cu brațele circulare în secțiune. La fiecare capăt are un mic inel în relief urmat de strangulare și apoi de o nodozitate mai proeminentă. În centru, prin ciocănirea crucii, s-a obținut un patrat pe care sunt dispuse în diagonală două nervuri. L — 27 mm, l — 22 mm, gr. 2 mm, col. D.N. Pl. IV/37

Un exemplar asemănător s-a găsit în necropola cetății Isaccea, iar altul la Garvăni-Dinogetia, acestea datându-se în sec. XI—XII⁸¹. Într-un număr mult mai mare apar la Păcuiul lui Soare, toate provenind din nivelele tîrziu (sec. XIII—XIV)⁸². În afara granițelor țării noastre cruci similare s-au găsit la Smirna, Corint și în regiunea Moscovei. Din descoperirile enumerate reiese că acest tip a circulat mai ales în sec. XII—XIII, reprezentând o variantă mai târzie.

11. — Cruce de bronz ce are reprezentat pe avers — prin excizie — motivul unei cruci — Brațul superior lipsesc. L — 25 mm, l — 17 mm, gr. 1,2 mm, MINA, Constanța, Pl. IV/39

Crucea reprezintă un tip mai rar ce a circulat în perioada tîrzie — sec. XIII—XIV — după cum o dovedește un exemplar asemănător descoperit la Păcuiul lui Soare⁸³.

12. — Cruce de plumb. Aceasta a fost obținută prin reîntrebuițarea unui sigiliu care a fost tăiat în formă de cruce și perforat la partea superioară. Considerăm că transformarea sigiliului în cruce a fost determinată de reprezentarea pe una din fețele sale a Maicii Domnului în picioare, figura acesteia fiind cruceată în momentul tăierii sigiliului. Pe partea cealaltă, o legendă dispusă pe mai multe rînduri, a devenit aproape ilizibilă datorită tocirii și tăierii sigiliului. Diam. — 19 mm, gr. 1,5 mm, MDD, inv. 26773, Pl. IV/40, 41

II. — CRUCIULITE DIN PIATRĂ, MARMURĂ ȘI LEMN

1. — Cruciulită din piatră, cu brațele ovale în secțiune. L — 26 mm, l — 15 mm, gr. braț — 6 mm, col. D.N., Pl. IV/42

2. — Cruciulită din marmură — mozaic, de culoare deschisă soarele ușoară. Brațele, dreptunghiulare în secțiune, sunt ușor curbată spre exterior pe laturile lungi. L — 23 mm, l — 17 mm, col. D.N., Pl. IV/43

3. — Cruce din marmură, de culoare gri-verzuie, foarte usoară. Suprafața sa este străbătută de mici vinișoare neregulate. Brațul superior este perforat pentru a se putea prinde. L — 50 mm, l — 40 mm, MDD, inv. 2635, Pl. IV/45.

4. — Cruciușă lucrată dintr-un lemn de esență foarte tare, de culoare închisă și bine lustruit — abanos?. Brațele sunt ovale în secțiune; unul este rupt. L — 25 mm, l — 24 mm, gr. braț — 8 mm, col. D.N. Pl. IV/44.

Din acest grup doar exemplarul nr. 3 are analogii perfecte la Garvăni-Dinogetia și Nufărul (sec. XI—XII)⁸⁵. Restul pieselor poate fi încadrat în categoria cruciilor lucrate din tipuri diverse de piatră ce s-au descoperit în Dobrogea sau Moldova⁸⁶. Dintre ele, trebuie remarcată crucea din lemn de abanos, care reprezintă o descoperire singulară la noi în țară. Cronologic, piesele se pot data în sec. X—XII.

Cele 19 cruciușă prezentate mai sus se adaugă unui număr apreciabil de obiecte asemănătoare, de aceeași proveniență, ce nu sunt cunoscute din publicări mai vechi. Numărul lor este completat de o altă categorie, la fel de bogat reprezentată în zona amintită — crucile duble reliefate. Abundența acestor obiecte de cult atestă că, în sec. X—XIV, Isaccea nu era numai un oraș cu o viață economică înfloritoare ci și un centru religios cu un rol important în viața spirituală a provinciei dintre Dunăre și Mare.

Situată este confirmată — odată în plus — de prezența printre obiectele de cult a unei piese de steatit, unică la noi în țară⁸⁷. Este lucrată dintr-un steatit de culoare verde-deschisă și s-a păstrat fragmentar, fapt care ne impiedică să ne pronunțăm asupra funcției pe care o îndeplinește obiectul întreg. După poziținea rămasă, putem deduce că avea o formă rectangulară pe care erau mai multe personaje. Pe el este redat în relief un personaj din care se păstrează doar partea superioară a corpului. Prezența unui nimf, fără decor, ne sugerează un sfint. Capul, cu un păr buelat, pe trei rânduri și ochii larg deschiși, este ușor înclinat și intors spre dreapta, direcție în care este îndreptată și privirea. Poziția capului și direcția privirii ne indică alături existența unui alt personaj. Față, prelungă, este încadrată de o mustață și o barbă ascuțită ce cade în suvițe. Este îmbrăcat cu o mantie ce-i cade pe spate și care este prinsă la gât cu o fibulă rotundă. De sub ea apare o armură foarte clar vizibilă în poziținea păstrată din corp. Armura ne indică prezența unui sfint militar. Fragmentul are următoarele dimensiuni: L — 35 mm, l — 22 mm, gr. 7 mm, col. Lic. ind. Isaccea, Pl. V/46, VI, 13.

Plăcuțele din steatit lucrate în relief apar în număr mare în arta bizantină în perioada dinastilor Macedoneană și Comnenă, cind are loc o înflorire deosebită a artelor minore.⁸⁸ Este o piatră care se prețințează frumos, fiind cunoscute două tipuri: de culoare verde-deschis, cum este cel de la Isaccea sau de culoare cenușiu-deschis. Pieselete din prima categorie se lucrau la Constantinopol iar celealte la Thessalonice al doilea oraș ca mărime din Imperiu⁸⁹.

În această perioadă steatitul se substituise în mare măsură fildeșului, constatindu-se și o schimbare în tematică reprezentărilor, dintre care cele mai numeroase și totodată cele mai frumoase sunt imaginile de sfinți militari — individuali sau în grup⁹⁰.

Iconografia reprezentării lor este în general aceeași. Excepțile fac două plăcuțe, anterioare celei de a doua jumătăți a sec. XI, aflate în colecțiile contesei de Béarn și la Ermitaj: în primul apar sfinții Dimitrie, Theodor Stratilat, Gheorghe și Procopius iar în a doua doar primii trei, sfinții aparținând acestora ca martiri⁹¹. După aceea, sfinții apar îmbrăcați cu armuri sau vesminte militare și cu arme tradiționale: sabia, lancea și scutul. Într-un singur caz, pe o plăcuță descoperită la Salonic și aflată în colecția Béarn, sf. Dimitrie are pe umărul stâng un arc⁹². Armele rămân întotdeauna aceleași și de aceea singurul indiciu ce poate fi folosit pentru identificarea sfinților îl constituie ovalul feței: Sf. Gheorghe este reprezentat de obicei, cu față rotundă, cu o frizură bogată; Sf. Dimitrie are ovalul feței alungit și cu coafura asemănătoare cu a sf. Gheorghe. Uneori este reprezentat trăgindu-și sabia, poziție ce-i este caracteristică⁹³. Sf. Gheorghe și Sf. Dimitrie, împreună sau separat, constituie personajele predilecte pentru reprezentările de sfinți militari din această perioadă.

Mult mai rar apare reprezentat Sf. Theodor. Aceasta, spre deosebire de ceilalți sfinți, care sunt prezenți tineri, apare matur și cu barbă⁹⁴. Astfel apare reprezentat atât Sf. Theo-

dor Tiron cit și Sf. Theodor Stratilat, pe o plăcuță de fildeș apărind chiar împreună. Singurul element care-i poate diferenția puțin este barba: la primul este ascuțită în timp ce la al doilea este stufoasă⁹⁵.

Alături de acestia apare și Sf. Eustatiu care prezintă multe asemănări cu sfintii Gheorghe și Dimitrie. O singură dată, pe fildeș el apare cu o barbă stufoasă⁹⁶.

Pe baza celor de mai sus, reprezentarea de la Isaccea poate fi atribuită Sf. Theodor Tiron și datată în a doua jumătate a sec. XI. Lipsa decorului pe nimbi și a ancadramentului ce apare deasupra sfintilor, elemente caracteristice pentru sec. XII, ne fac să propunem datarea de mai sus⁹⁷.

Imaginea sfintilor militari este des întâlnită pe cele mai diverse materiale, începînd să apară din timpul dinastiei Macedonene. Printre primele mărturii putem menționa mozaicul din biserică Mănăstirii Sf. Luca din Focida, construită la sfîrșitul sec. X, unde apar sf. Theodor Tiron și sf. Dimitrie⁹⁸. În aceeași tehnică este redat Sf. Dimitrie în mînăstirea Sf. Mihail din Kiev iar pe un mozaic portabil aflat la Ermitaj apare Sf. Theodor⁹⁹. Pe fildeș apar reprezentări în grup, cum o demonstrează piesele aflate în muzeele din Paris și Veneția¹⁰⁰. Individual, sunt foarte rare reprezentări pe sigiliu, personajul preferat fiind în acest caz Sf. Gheorghe¹⁰¹. Mai rar apar în miniaturi, în email, în bronz, argint sau aur¹⁰².

La noi în țară reprezentările de afișii militari sunt foarte rare. Alături de inelele descrise mai sus, care provin tot de la Isaccea, mai putem semnala un medallion de chihlimbar descoperit la Nufără sau unele reprezentări de pe sigiliu¹⁰³. O amulettă descoperită la Sălacea din Transilvania completează seria acestor descoperiri¹⁰⁴. Ultimele descoperiri, care sunt, cronologic, și cele mai tîrziu, provin de la Mangalia – un vas de sticlă pe care apare Sf. Gheorghe călare – și din Moldova (Viisoara) – o plăcuță de bronz, cu aceeași reprezentare, pe avers avînd în plus imaginea arhanghelilor Mihail și Gavril¹⁰⁵.

Seria materialelor care provin de la Isaccea se încheie cu o piesă la fel de rară, respectiv o figură antropomorfă. Este luerată din ceramică de bună calitate de culoare roșie, acoperită pe aproape toată suprafața cu un smalț verde cu multe puncte mici albe în compoziție. Figura reprezintă bustul unui bărbat avînd deasupra capului o bandă în relief, crestată ușor pe margine, ce poate fi interpretată drept nimbo. Trăsăturile feței sunt bine reliefate și par să indice o origine orientală; sprîncenele sunt mult alungite și ochii puțin îngustați spre capete. Ovalul feței este prelung și se termină cu o barbă ascuțită. L – 6,8 cm, l – 6,2 cm, MDD, inv. 1479, Pl. V/47–49

După aureola și felul cum este redată figura, putem vedea în această reprezentare un sfint. Privită din spate, aureola este ușor înălțată față de baza capului, constituind împreună un fel de suport. Piesa s-ar fi putut să fie lipită de o toartă și amplasată sub buza unui vas.

Figura se inseră în seria reprezentărilor zoomorfe și antropomorfe ce apar pe vasele smălțuite verde-măsliniu. În toate așezările bizantine importante cercetate în Dobrogea s-au descoperit asemenea materiale: Capidava, Păcuiul lui Soare, Garvăne-Dinogetia, Nufără și acum Isaccea, toate apărind în nivele datează în sec. XI¹⁰⁶. Ceea ce reliefă exemplul de la Isaccea este faptul că reprezintă o figură antropomorfă, toate celelalte reprezentând figuri zoomorfe: cai, elefanți, mistreți, etc.

În Dobrogea, reprezentările antropomorfe nu depășesc sec. IV¹⁰⁷. În mod firesc, analogiile au trebuit să fie căutate în altă parte. Felul ingrijit în care este lucrată piesa, trăsăturile orientale, ne indică un import din lumea bizantină. Descoperiri similare sunt semnalate în Crimeea la Teodosia (un ulcior cu cap de bărbat (Pl VII/14), la Orheiul Vechi, (datează în sec. XIV–XV) și la Corint (vas cu smalț verde-măsliniu și reprezentări antropomorfe datând din sec. X–XI¹⁰⁸). O situație asemănătoare întîlnim la un ulcior nesmăltuit – datat în jurul anului 1000 – care în partea mediană are un om așezat cu genunchii la gură, pe cap sprijinindu-i se buza vasului¹⁰⁹ (Pl. V/50).

Într-o perioadă ceva mai tîrzie întîlnim descoperiri asemănătoare și la noi în țară. La Păcuiul lui Soare a apărut un fragment de ulcior smălțuit galben-maroniu: „Între tubul de scurgere și baza minerelor de o parte și de alta a gurii ulciorului se află cîte o protuberanță reproducind într-o manieră naturalistă, chipul unui om”¹¹⁰. În Moldova

s-au descoperit în anul 1960 mai multe cupoare pentru ars oale, datează în prima jumătate a sec. XV. Printre ceramica decorativă s-a descoperit și o statuetă fragmentară ce reprezintă un personaj masculin¹¹¹.

Pentru perioada aceasta — sec. XIII—XV — întâlnim foarte frecvent reprezentări zoomorfe și antropomorfe pe ceramica austriacă, smălțuită, rezultată din cercetările arheologice de la Budapesta¹¹².

Deși descoperirile de figuri antropomorfe nu sunt prea numeroase, putem trage cîteva concluzii. Figura de la Isaccea este un unicat în Dobrogea și la noi în țară și se poate data în sec. XI prin analogiile indirecte cu piesele zoomorfe. Ea reprezintă un import din lumea bizantină, descoperirile de la Corint fiind sugestive în acest sens.¹¹³.

După cum am menționat la începutul lucrării, piesele prezentate se încadrează cronologic în sec. X—XIV, perioadă ce corespunde din punct de vedere politic, în mare parte, cu prezența bizantinilor pe aceste meleaguri.

Cucerirea cetății, la începutul sec. al XV-lea, pînă capăt unei perioade floritoare, stăpinirea otomană impunînd în continuare Isaccea doar sub aspect militar.

Revenind la conținutul lucrării de față, atragem atenția că n-am inclus materialul ceramici, care după cum se știe, constituie categoria cea mai întîlnită într-o așezare. Ceramica găsită aici acoperă toată perioada (sec. X—XV); se remarcă totuși o serie de descoperiri noi care aduc contribuții importante la cunoașterea așezării în sec. XIII—XV, perioadă foarte puțin cunoscută din descoperirile anterioare.

Caracterul întîmplător al descoperirilor precum și aspectul eterogen al pieselor ne-au determinat să le prezentăm sub forma unui catalog. Se remarcă, varietatea mare a pieselor din anumite categorii — podoabe, obiecte de cult — acestea îmbogățind sensibil cunoștințele noastre despre caracterul și importanța așezării de la Isaccea.

Se cunosc să subliniem încă odată importanța descoperirii în perimetru cetății a fragmentului de steatit ce constituie primul exemplar de acest fel găsit pe teritoriul țării noastre. La acesta putem adăuga numărul mare de piese de cult (cruciulișe simple sau duble — encolpioane) care ilustrează sugestiv rolul religios important pe care l-a avut așezarea de aici în timpul stăpinirii bizantine.

În altă ordine de idei, remarcăm înelele și alte obiecte de podoabă care contribuie la o mai bună cunoaștere a podoabelor din sec. XI—XII (în acest sens vezi numărul destul de mic de înele ce provin din principalele așezări dobrogene ce au fost cercetate sistematic — Garvă-Dinogetia, Păcuiul lui Soare sau Capidava).

Dorind ca această lucrare să fie adus noi date care să documenteze importanța așezării de la Isaccea, ne exprimăm totodată speranța că cercetările sistematice de aici să devină că mai curînd o realitate. (vezi ilustrația p. 633).

NOTE

1. Pentru descoperirile mai vechi vezi I. Barnea, *Noi descoperiri la Noviodunum*, în Peuce VI, 1977, pp. 103—108; la p. 103 vezi notele 1 și 2 cu bibliografia necesară. Pentru completarea datelor despre campaniile arheologice ce s-au succedat la Isaccea vezi și I. și Al. Barnea, *Săpăturile de sală de la Noviodunum*, în Peuce IX, sub tipar.
2. Pentru mărturii scrise despre cetatea Isaccea, vezi Silvia Baraschi *Izvoare scrise privind așezările dobrogene de pe malul Dunării în sec. XI—XIV*, în Rev. Ist., 34, 1981, pp. 335—337. Pentru varianta în lb. germană vezi Dacoromania, 4, 1977—1978, pp. 54—56.
3. Gheorghe Stefan, *Monumente inedite de Noviodunum*, Dacia, IX—X, 1941—1944, pp. 473—483. I. Barnea, *Sigilii bizantine de la Noviodunum*, SCN, IV, 1968, pp. 239—247; Idem, *Sigilii bizantine de la Noviodunum* (II), în SCN, VI, 1970, pp. 159—162; B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în RS România*, în SCIV, XVI, 1965, 3 pp. 605—622; Ibidem, SCIV, 22, 1971 1, pp. 115—134; Ernest Oberländer Tărnoveanu și Irina Oberländer Tărnoveanu *Contribuții la studiul emisiunilor monetare și al formațiunilor politice din zona gurilor Dunării în sec. XIII—XIV*, în SCIVA, 32, 1981, 1, pp. 89—109.
4. Mulțumim și pe această cale colegilor de la MINA Constanța — N. Cheluță George și Gabi Custurea care ne-au pus cu multă amabilitate la dispoziție materialele descoperite la Isaccea ce se aflau în colecțiile muzeului,

5. Ne facem o plăcută datorie mulțumind Dr. Dorin Nicolae din Tulcea pentru bunăvoiețea cu care ne-a oferit pentru publicare materialele din colecția sa.
6. Materialele no-au fost oferite de către directorul liceului, N. Rădulescu, căruia îi mulțumim din nou.
7. Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *Păcuiul lui Soare II. Așezarea medievală*, Buc., 1977, p. 140 și fig. 104/10, 21; G. Stefan, I. Barnea, Maria Comșa, *Dinogetia I*, Buc., 1967, p. 348 și fig. 182/28.
8. A. Rădulescu N. Hartușchi, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Castelu*, Constanța, 1967, pp. 82–83.
9. I. T. Dragomir, *Celataea medievală de la Enisala. Unelte, arme și obiecte de podoabă*, în Danubius, VI–VII, 1972–1973, p. 39 și fig. 12/2.
10. Ghențiu Coman, *Cercetări arheologice cu privire la sec. V–XI, în sudul Moldovei*, în Arh. Mold., VI, 1969, p. 280; Ion Ioniță, *Săpăturile de salvare de la Trifești*, în Materiale, VIII, 1962, p. 738 și fig. 7/15; Alexandru Artimon și Ioan Mitrea, *Așezarea medievală din sec. XIV–XV de la Curtea Domnească-Bacău*, în Cronică, VIII, 1976, p. 219, fig. 22/7; M. Petrescu-Dimboviță și Em. Zaharia, *Sondajuri arheologice de la Dânceni*, în Materiale, VIII, 1962, p. 58 și fig. 15/5.
11. Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, p. 141.
12. Materiale inedite.
13. Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, p. 142 și fig. 105/12; Materialele de la Enisala sunt inedite.
14. C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu și N. Hartușchi, *Cercetări paleolitice în Dobrogea*, în Materiale, VI, 1959, p. 47.
15. Al. Rădulescu și N. Hartușchi, *op. cit.*, p. 83, și Pl. XXXI/13.
16. M. Comșa, C. Deculescu, *Un deposit de unelte și arme descoperit la Curcani-Hifoo*, în SCIV, 23, 1972, 3, p. 471 și fig. 2/1; SCIV, IV, 1953, 1–2, p. 320 și fig. 7/10; Radu Popa, Radu Ștefănescu, *Şantiere arheologice Ungra, jud. Brașov*, în Materiale, Tulcea, 1980, pp. 496–503, și fig. 4/d; Thomas Nagler, *Cercetările din așezarea de la Breaza (Făgăraș)*, în Studii și comunicări Brukenthal, 14, 1969, p. 114 și fig. 6/1; Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *Şantierele Bâneasa-Străulești, III, Sectorul Mădicănești*, în București, VI, 1968, p. 78, fig. 14/10; M. Petrescu-Dimboviță și Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 58, fig. 15/3.
17. Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *Arme în muzeele din România*, Buc. 1973, p. 84.
18. P. Diaconu, S. Baraschi, *op. cit.*, pp. 142–143 și fig. 105/1–10 și Pl. XXI/28–30; I. T. Dragomir, *op. cit.*, pp. 38–39 și fig. 12/6–7, 13/6–7.
19. Dinu V. Rosetti, *Şantiere arheologice Cetățeni*, în Materiale VIII, p. 75 și fig. 4; Mircea D. Matei *Săpăturile de salvare din cetatea de pămînt de la Bîrlad*, în Materiale VII, pag. 652; Stefan Matei, Ilie Uzum, *Cetatea de la Pescari*, în Banatica, II, 1973, p. 154 și fig. 6/e.
20. Dinogetia I, p. 344, fig. 182/39, 46–50; Materialele de la Nufără sunt inedite; P. Diaconu, S. Baraschi, *op. cit.*, p. 143 și fig. 105/26–28; I. T. Dragomir, *op. cit.*, p. 39 și fig. 11/16–19.
21. Dinogetia I, p. 343 și fig. 183/22.
22. Idem, p. 81 și fig. 42/7; 8; P. Diaconu, Dumitru Vilceanu, *Păcuiul lui Soare. Celataea bizantină*, Buc. 1972, p. 168 și fig. 68/2–3.
23. Dinogetia I, p. 122 și fig. 43/4, 6; P. Diaconu, D. Vilceanu, *op. cit.*, p. 173 și Pl. XXXII/25; P. Diaconu și S. Baraschi, *op. cit.*, p. 39 și fig. 22/14, 15; Dinogetia I, pp. 297–299.
24. P. Diaconu, D. Vilceanu, *op. cit.*, p. 154–156; Gr. Florescu, R. Florescu și P. Diaconu, *Capidara I*, 1958, pp. 233–234 și fig. 118/6.
25. Sonia Gheorghieva și Dimiter Bucinski, *Staroto slatărstevo sio Vrata*, Sofia, 1959, p. 108 și Pl. XVII/7–8.
26. Gordana Marjanovic, *Srednovekovni grob iz okoline Pojarečja*, în Starinar, XVIII, 1967, pp. 217–220 și pl. 1/1.
27. Blaga Aleksova, *Demir Kapija*, în Dissertationes, I, 1966, pl. XVIII/196–197, 202.
28. V. Lahtov, *Les bijoux des habitats archéologiques datant du haut moyen âge dans la région d'Ohrid*, în Ohrid, Recueil de travaux du passé historique et culturel d'Ohrid. Edition spéciale. Publié à l'occasion du Xe anniversaire de la fondation du musée et dédiée au XIIe Congrès International des Etudes Byzantines, Ohrid, 1961, pp. 48–49 și Pl. XII.
29. M. Corovic Ljuvineovic, *La necropole slavă de Brestovik*, în Arch. Jug. II, 1956, p. 137, pl. IV.
30. V. Lahtov, *op. cit.*, Pl. XII/21–22.
31. Marjanovic-Vujovic Gordana, *Necropole medievale Trnjane*, în Inventaria Arheologica, Jugoslavia, fasc. 23 (Y 219–228) Belgrad, 1980, Y 220/3.
32. Alice Bank, *Les Steatites. Essai de classification, méthodes des recherches*, în XVII, Corso di Cultura sull'arte ravenatense e bizantina, Ravenna, 1970, pp. 363–364.
33. Jivka Vájarova, *Slaviani i Prablgari*, Sofia, 1976, p. 295 și fig. 184.
34. Iordanica Ceangova, *Srednovekovno selise nad trakiiskia grad Seulopolis, XI–XIV tek*, Sofia 1972, p. 109 și fig. 90/1–2; Milko Mircev Gorana Toncheva, Dimiter Dimitrov, *Bizone-Karvuna*, în Izvestija, Varna, XIII, 1963, p. 78 și fig. 74/4.
35. Milica Jankovic, *Dve srednovekovne nekropole u istočnoj Srbiji*, în Starinar, XXIV–XXV, 1973–1974, pp. 227–241 și pl. 12/2; Vojislav S. Jovanovic, *Prilog proučavanju srednovekovno prstena u S. R. Srbiji i S. R. Makedoniji*, în G.G.B. XXV, 1978, pp. 67–85.
36. În Muzeul din Siracusa, în sala XVIII, se află mai multe inele cu un asemenea decor; G. R. Davidson, Corint 12, The

- minor objects*. Princeton, New Jersey, 1952, pl. 104/1886.
37. I. Barnea, Bucur Mitrea, *Săpăturile de la Neiodunum (Isaccea)*, în *Materiale V*, 1959, p. 470 și fig. 10/6; P. Diaconu, S. Baraschi, *op. cit.*, p. 125 și fig. 98/3; Dinogetia I, p. 292, fig. 172/8; Oct. Iliescu și Gavrilă Simion, *Le grand trésor de monnaies et lingots des XIII-e et XIV-e siècles trouvés en Dobroudja septentrionale*, în RESEE, II, 1964, 1–2, p. 217–228 și fig. 2. Pentru Transilvania putem menționa descoperirea de la Vărșand cf. Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania (II)*, în *Materiale II*, 1956, p. 132.
  38. Dan Gh. Teodor, *Trezaurul feudal-timpuriu de obiecte de podoabă descoperit la Voinești-Iași*, în Arh. Mold. I, 1961, pp. 245–270, idem, *Obiectele de podoabă din rezervorul feudal-timpuriu descoperit la Oțelieni (raionul Husei, reg. Iași)*, în Arh. Mold. II–III, 1964, pp. 343–362; Răzvan Thodorescu, *Sur la continuité artistique balkano-danubienne au Moyen Age (A propos de quelques pièces d'argenterie et de parure des X-e–XIV-e siècles)*, în RESEE, VI, 1968, 2, pp. 302–312 și fig. 7, 8.
  39. Dimică Aladjov, *Srednoevkoni pogrebennia v iugozapadnoi Bulgaria*, în *Izvestija na Bălgarskite musei*, I, 1969, pp. 143–144 și fig. 6/b; Sonia Gheorghieva și Dimităr Bucinschi, *op. cit.*, p. 21, 96, pl. XI/6; Milko Mireev, Gorana Tončeva, Dimităr Dimitrov, *op. cit.*, p. 78 și fig. 73/8; Jordanka Ceangăova, *op. cit.*, pp. 105–106 și fig. 87/1, p. 109, fig. 89/3; Bojislav Trbukovit și Lepocava Trbukovit, *Danya Toponica*, Belgrad, 1970, p. 118 și pl. 90/7; V. Lahtov, *op. cit.*, pp. 44–45 și pl. XI/1–2; Gordana Marjanović, loc. cit.; Milica Janković, *op. cit.*, pl. IV/1–2; Krystyna Muśianowicz, Z. Zagadnieniem osadnictwa wczesnohistorycznego, pow. Sokolow Podolski, în W. A. XVII, 4, 1950–1951, p. 233 și pl. L VI/10; Witold Hensel, *Szkice Wczesnodziejowe. Oddziaływanie kultury białobrdońskiej*, în *Slavia Antiqua*, XVII, 1970, pp. 57–60 și fig. 6; A. L. Mongait, *Staroia Rusza*, MIA, 49, 1965, p. 175 și fig. 137/18; M. I. Artamonov, *Sarkel-Belaia Veja* în MIA, 62, 1958, p. 69 și fig. 48. G. P. Grusdilov, *Raskopki drevnego Pskova (1954–1966)*, în Arch. Sb. 4, 1962, p. 69 și fig. 53/3,6; idem, *Archeooghičeskis pomiatniki Stavovo Izbarska*, în Arch. Sb., 7, 1965, pp. 83–84, fig. 20/1, 2; 21/7, 9, 10, 12.
  40. I. Vasiliu, *Cercetări arheologice întreprinse în cimitirul feudal timpuriu (sec. XI–XII) de la Isaccea*, în *Materiale*, Tulcea, 1980, pp. 480–487.
  41. I. Al. Aldea, *Santierul arheologic Ghirboun (com. Beghiș, jud. Alba)*, *Săpăturile din 1967*, în Apulum, X, 1972, p. 14 și fig. 10/2,3
  42. Printre cele mai timpuriu descoperiri din perioada română se numără cele din villa de la Niculițel (1973), cu secțiuni ovală, de culoare verde-inchis sau, de la Capacchia (1972). Aici s-a găsit o brățără ter-
  - cionată de culoare albastru-inchis ce are ca decor nervuri de sticlă de culoare roșie și albastră. Brățările din cele două puncte menționate provin din nivele de la sfârșitul sec. II și începutul sec. III – informațiile ne-au fost furnizate de autorul săpăturilor. V. H. Baumann, căreia îl ducem din nou mulțumirile noastre. Pentru descoperiri similare din sec. IV–VI vezi și P. Diaconu și D. Vilceanu, *op. cit.*, p. 161. La acestea mai putem adăuga o descoperire din sec. VI – din stînga Dunării – ce reprezintă deocamdată o apariție izolată. Cf. D. Tudor, O. Toropu, C. Tătulea, M. Nica, *Santierul arheologic Sucidava-Corabia*, în *Materiale*, Tulcea, 1980, p. 362.
  43. Dinogetia I, p. 302–315; P. Diaconu, D. Vilceanu, *op. cit.*, p. 150–154.
  44. Brățări cu protuberanțe s-au descoperit doar la Gavără (Dinogetia I, p. 310–6 exemplare – dateate în sec. XII) și la Isaccea cf. SCIV, V, 1–2, 1954, p. 180 și fig. 16/2 – în așezare, și într-un număr mai mare în necropola cetății. Cf. nota 40. La aceastea mai putem adăuga cîteva descoperiri recente – inedite încă – de la Nufără unde brățări de acest tip apar și în nivele de la începutul sec. al XIII-lea.
  45. Petre Diaconu, *Păcniul lui Soare-Vicină*, în *Byzantina*, 1976, fig. 7/17, 18; Eugen Iaroslavski, *O villa rustica la Caransebeș*, în *Banatica*, 3, 1975, p. 361.
  46. Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Drudu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, Buc., 1967, p. 94; Maria Comşa, *Cultura materială veche românească (Așezările din sec. VIII–X de la Bucov-Ploiești)*, Buc., 1978, p. 121; *Santierul arheologic București. Săpăturile arheologice din sectorul Radu Vodă*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, 1954, Buc., p. 416.
  47. Se pare însă că materialele beneficiază de datare mult prea timpurie. Fragmentul de la Bucov-Rotari a fost găsit în dependență nr. 4 împreună cu vase de factură bizantină (chafing dishes) care datează din sec. X–XII – vezi P. Diaconu, Recenzie la M. Comşa, *Cultura materială veche românească*, în SCIVA, 30, 1979, 3, p. 474. Își tipul de brățără se pretează la o datare ulterioară celei propuse de autor sec. IX–X. (aceasta ar fi singura descoperire de acest fel, următoarele descoperiri fiind dateate spre sf. sec. al X-lea și respectiv sec. XI după cum rezultă și din analogiile la care face trimitere autoarea).
  48. Eugen Comşa, *Cîteva descoperiri arheologice din raionul Medgidia (reg. Constanța)*, în *Materiale IV*, 1957, p. 330.
  49. Eugen Iaroslavski, loc. cit.; Ilie Uzum, *Așezarea feudală timpuriu de la Moldova-Veche – „Rif” (jud. Caraș-Severin)*, în *Banatica V*, 1979, pp. 225–254.
  50. I. Barnea, Paul Cernovodeanu și C-tin Preda, *Santierul arheologic Giurgiu*, Materiale, IV, 1957, p. 255; brățările publicate de Marin Matei Popescu, *Podoabe medievale*

- din ţările române, Bucureşti, 1970, p. 23, ca descoperite la Suceava din nivele din sec. XIV-XV, sunt în realitate de pe teritoriul de azi al URSS și se datează mai timpuriu. Informațiile le definim de la colegii de la Muzeul din Suceava — Mircea Ignat și Ioan Emil Emandi — cărora le mulțumim și pe această cale. Vezi și Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Bucureşti, 1982, p. 100, fig. 16; Emil Ioan Emandi, *Aspecte democconomice privind zona de nord a Moldovei (din secolul IX pînă în prima jumătate a secolului XIV)* în lumina cercetărilor istorice, arheologice paleobotanice și antropogeografice, în Suceava, Anuarul muzeului județean, VIII, 1981, fig. 1/40, 2/22.
51. Informații Lia și Adrian Bătrîna cărora le mulțumim din nou.
52. Materiale inedite.
53. P. Diaconu, D. Vilceanu, op. cit., pp. 144-146 și fig. 58.
54. Eugenia Zaharia, op. cit., p. 94 și fig. 53/7.
55. P. Diaconu, D. Vilceanu, op. cit., p. 146 și fig. 59.
56. Irina Oberländer Târnoveanu, *Stațiuni antice pe raza comunei Mahmudia, jud. Tulcea*, în Peuce VIII, 1980, p. 66, nr. 26. Exemplarul de la Aegyssus-Tulcea menționat la nota 21 se datează mult mai devreme, respectiv sec. VI.
57. Dinogetia I, p. 294 și fig. 173/6.
58. I. și Al. Barnea, op. cit., în Peuce IX, sub tipar.
59. A. Dankanits și I. Ferenczi, *Săpăturile arheologice de la Ciuburid*, în Materiale VI, 1969, p. 608 și fig. 3/8.
60. Dinogetia I, fig. 147/18, 19.
61. Włodzimierz Antoniewicz, *Zbaden archeologicznych w gornem dorzeczu Dniestru* în W. A., VI, 1921, p. 107 și fig. 1.
62. L. Niederle, *Bił i kultura drevnih slavjanow*, Praga, 1924, p. 253 și pl. XV/11; A. L. Mongait, op. cit., fig. 158/6; G. R. Davidson, op. cit., pl. 110/2087, 2088 și pl. 111/2089-2092.
63. Marin Matei Popescu, op. cit., p. 22; P. Diaconu și D. Vilceanu, op. cit., pp. 141-144 și fig. 57; Dinogetia I, p. 282 și fig. 168/9.
64. V. K. Gonçearov, *Raikovetsko gorodišče*, Kiev, 1960, p. 113 și pl. XXII/15. Jadwiga Radut, Stanisław Sucodolski, *Spawozdanie z prac wykopaliskowych w Czersky, pow. Piaseczno, za lata 1961 i 1962*, în Spr. Arch. XVII, 1965, p. 217 și fig. 8/2; Zdenko Vinski, *O postojanju radionika nakita starohrvatskog doba u Sisku*, Vjesnik, 3, Serija IV, 1970, Zagreb, pl. IV/6, 7.
65. Crucile duble reliefate vor constitui subiectul unei alte lucrări.
66. R. Florescu, N. Cheluță-Georgescu, *Săpăturile de la Capidava*, 1969-1973, în Pontica VII, pp. 431-435 și pl. IV/3; P. Diaconu, S. Baraschi, op. cit., p. 126 și fig. 99/2-4; Dinogetia I, p. 357 și fig. 191; I. Barnea, op. cit., p. 108 și pl. XIII/B.
67. Crucilița de la Horia este una din puținele descoperiri din interiorul provinciei,
- restul rezultând din aşezări de pe linia Dunării.
68. Vladislav Popovic, „*Melodijev“ grob i episkopska trka u Macavanacoj Milrovići*, în Starinar, XXIV-XXV, 1973-1974, pp. 265-270 și pl. II/7.
69. Un tipar de cruciuliță găsit la Garvă-Dinogetia, confirmă că o parte din acestea erau lucrate pe plan local, cf. Dinogetia I, fig. 38/3.
70. Zs. Lovag, *Bronzene Pectoralkreuze aus der Arpadenzeit*, în ActaArch Hung., XXXII, 1980, fasc. 1-4, p. 370.
71. P. Diaconu, S. Baraschi, op. cit., p. 126 și fig. 99/7, 9.
72. Oskar Wulff, *Altchristliche und Mittelalterliche byzantinische und italienische Bildwerke. Teil I. Altchristliche Bildwerke* Berlin, 1909, p. 200 și pl. XLIV.
73. Petre Gatev, *Nakiti ot pogrebenia ot XI-XII v.*, Arheologhia Sofia, XIX, 1977, 1, p. 37 și fig. 2/IV, Jivka Văjarova, op. cit., p. 324 și fig. 202/2, 3; Slavenka Ercegovic-Pavlović, *Srednjovjekovna necropola u Nišu*, în Starinar, XXVII, 1976, pp. 83-100, pl. III/1.
74. I. Barnea, op. cit., p. 108 și pl. XIII/c. Crucea de la Nușaru este inedită. Dinogetia I, fig. 191/11.
75. Josef Strzygowski, *Koptische Kunst. Catalogue générale des antiquités égyptiennes du Musée du Caire*, Viena, 1904, p. 306 cat. 9181 și pl. XXXIV; Zdenko Vinski, *Krstoliki nakit epoke seobe naroda u Jugoslaviji*, în Vjesnik, Serija 3, 1968, III, Belgrad, pp. 110-111 și pl. VII/30-31; Collection Hélène Stathos, III. *Objets antiques et byzantins*, Strasbourg, 1963, p. 290 și pl. LXVI/241; *Byzantinische Kostbarkeiten*, 1977, p. 54, nr. 102.
76. G. R. Davidson, op. cit., pl. 110/2080-2082; Zs. Lovag, op. cit., p. 368 și fig. 2/5; Bakay Kornel, *Honfoglalás-es államalapítási temetők az ipoly mentén*, în St. Com. 6, 1978, pp. 29-33 și pl. XXI/16 și LVIII/3, 6; V. P. Barkevici, Putko V. G., *Prizvedenja srednevekovoi metaloplastiki iz nadhodok v Staroi Riazani (1970-1978)*, în Sov. Arh. 3, 1981, p. 222 și fig. 2/1.
77. I. Barnea, op. cit., p. 108 și pl. XIII/a.
78. P. Diaconu, S. Baraschi, op. cit., p. 131 și fig. 131/16.
79. Dinogetia I, p. 368 și fig. 191/13.
80. Barkevici V. P., Putko V. G., op. cit., pp. 218-219 și fig. 2/5.
81. I. Barnea, *Noi descoperiri din epoca feudalismului timpuriu la Dinogetia-Garduň, jud. Tulcea (1963-1968)*, în Materiale X, 1973, p. 304 și fig. 8/6. Pentru piesa de la Isaccea — informații I. Vasiliu.
82. P. Diaconu, S. Baraschi, op. cit., pp. 129-131 și fig. 101.
83. J. Strzygowski, op. cit., p. 307 și pl. XXXIV/9184; G. R. Davidson, op. cit., pl. 110/2075-2079; Barkevici V. P., Putko V. G. op. cit., p. 222 și fig. 7/1.
84. P. Diaconu, S. Baraschi, op. cit., p. 131 și fig. 101/14.

85. Dinogetia I, p. 364 și fig. 192/6. Crucea de la Nufăr este inedită.
86. Ibidem și pl. 191/14, 192/7; P. Diaconu, S. Baraschi, op. cit., p. 129 și fig. 99/14; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V – XI e.n.*, Iași 1978, p. 110 și fig. 40/3, 5.
87. Piesa se află în colecția liceului din Isaccea.
88. *L'art byzantin, art europeen*, Athènes, 1964, p. 189.
89. A. Bank, op. cit., p. 356.
90. L'art byzantine... p. 189.
91. A. Bank, op. cit., p. 362; Gustave Schlumberger, *L'épopée byzantine à la fin du dixième siècle. Troisième partie. Les Porphyrogenetes Zoe et Theodora*, Paris, 1905, Pl. I.
92. Ibidem, p. 129.
93. A. Bank, op. cit., p. 363; G. Schlumberger, *L'épopée... Seconde partie. Basile II le tueur de bulgares*. Paris 1900, p. 45, 57, 273; *Early Christian and Byzantine Art. The Walters Art Gallery*, Baltimore, 1947, p. 120-cat. 538, p. 121, cat. 606; Weitzmann K., Catalogue of the Byzantine and Early Mediaeval Antiquities in the Dumbarton Oaks Collection, volume three. *Ivories and Steatites*, Washington 1972, p. 95-categ. 35, pp. 97–98 – cat. 38; A. Bank, *Vizantinskoe iskustvo v sobranii sovetskogo soiuzu*, p. 358 și fig. 155; Caregrad Tarnov, tom. II, Sofia 1974, pp. 270–277 și fig. 93.;
94. A. Bank, *Les Stéatites...*, p. 363; Weitzmann, op. cit., p. 96 – cat. 35; *L'art byzantine...*, p. 201, cat. 123; I. Slavecov, *Ikona na svetel roj ot Tareci (XII-XIIIv)*, Arheologija, 1977, 3, pp. 60–65; A. B. Bank, *Nekotorye shodnye pamiatniki srednevekovoi melkoj plastiki naidennye v Konstantinopole, Hersonese i Bolgarii, Byzantino-Bulgarska*, VII, Sofia, 1981, pp. 114 și urm., fig. 5.
95. G. Schlumberger, *L'épopée... Premier partie*, Paris 1896, p. 64; G. Diehl, *Manuel d'art byzantin*, II, Paris 1926, pp. 662–663.
96. Despre sănți militari, în general, vezi Hippolyte Delehaye, *Les légendes grecques des saints militaires*, Paris 1909.
97. A. Bank, passim.
98. G. Schlumberger, *L'épopée... Seconde partie*, p. 197, 545.
99. Witold Hensel, *Słowianszczyzna wczesnosredniowieczna*, Varșovia, 1956, pl. III; G. Schlumberger, *L'épopée... Premier partie*, p. 309.
100. C. Diehl, loc. cit.; A. Bank, *Bizantinskoe ...* p. 353 și fig. 126.
101. G. Schlumberger, *L'épopée... Seconde partie*, p. 433, 468; idem, *Troisième partie*, p. 322, 429; idem, *Premier partie*, p. 585.
102. Idem, *Seconde partie*, p. 184, 493; idem, *Troisième partie*, p. 321; V. G. Putko, *Vizantinski medalion și izobrazieni Gheorghia-voina*, în Sov. Arh. 2, 1969, pp. 217–224.
103. I. Barnea, *Sigilii bizantine de la Noviodunum*, SCN, IV, 1968, pp. 240–241 și fig. 2; idem, *Sigilii bizantine de la Noviodunum (II)*, în SCN, VI, 1975, p. 161 și pl. II; I. Mititelu și I. Barnea, *Sigilii de piatră bizantine din regiunea Dunării de Jos*, în SCIV, 17, 1966, 1, pp. 46–47 și fig. 5. Medalionul de la Nufăr este inedit.
104. Răzvan Theodoreescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos*, III, Buc., 1976, fig. 116 și p. 114.
105. Ghenuță Coman, *Stăornicie, continuitate. Reperele arheologice al județului Vaslui*, Buc., 1980, p. 265 și fig. 161/9; I. Barnea, *Descoperiri arheologice din epoca feudală la Mangalia*, Mat. VI, p. 908, fig. IV/1.
106. D. Vilceanu, *Reprezentări zoomorfe pe ceramica din sec. XI de la Dunărea de Jos*, în SCIV, XIII, 1962, 2, pp. 373–386. Descoperirile de la Nufăr sunt inedite.
107. Radu Florescu, Adrian Daicoviciu, Lucian Roșu, *Dicționar encyclopedic de artă veche a României*, Buc. 1980, p. 33.
108. D. Talbot Rice, op. cit., pp. 35–36; P. P. Birnaiș, *Arheologicheskie raboti v Staroi Orhei*, în Arheologicheskie otkritia, 1970, goda, Moscova, 1971, pp. 363–364.
109. *Rhein und Maas. Kunst und Kultur, 800–1400*, Köln 1972, p. 39 și fig. 13 a.
110. O figură umană apare pe o amforă sferoïdală, databilă în sec. X–XI, descoperită la Nufăr în anul 1981. Fragmentul respectiv a fost incizat înainte de ardere și rămîne un unicat în acest sens; P. Diaconu, G. Custurea, Th. Papasima, P. Vladilă, *Rezultatele săptămînărilor arheologice din insula Păcuiul lui Soare*, în Materiale, Tulcea, 1980, pp. 493–495.
111. Mărioara Nicorescu, *Noi descoperiri de ceramice ornamenteale din sec. XV–XVI la Suceava*, în Arh. Mold. IV, 1966, p. 317.
112. Holl Imre, *Külföldi keramika Magyarországon – XIII–XVI. század*, în B. R. XVI, Budapest, 1955, p. 151–153, fig. 11, 13–16.
113. Răzvan Theodoreescu, *Bizanți, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X–XIV)*, Buc., 1974, p. 111; D. Vilceanu, op. cit., p. 383 și nota 5. I

MENUES TROUVAILLES D'ISACCEA (X^e – XIVe SIÈCLES)

(RÉSUMÉ)

L'article présente une suite de petites trouvailles – outils, armes, bijoux ou objets de culte – récupérées de manière fortuite dans la forteresse

d'Isaccea, qui à l'époque de la domination byzantine en Dobroudja était un important centre politique, économique et religieux.

Les armes

Confectionnées dans du métal, os ou corne, cette catégorie de pièces est surtout illustrée par les flèches — six exemplaires en tout —, ainsi que par un carquois.

Les flèches de fer sont datées soit du XIe—XIVe siècles (nos 1—2 du catalogue, pl. I/1, 2; VI/1, 2) soit des X^r—XVe siècles (no 4 du catalogue, pl. I/4; VI/4). D'une datation un peu plus serrée bénéficient deux pièces (nos 3 et 5) connues pour avoir circulé à une période ultérieure (XIIIe—XVe siècles). (Pl. I/ 3, 5; VI/3).

L'unique flèche en corne a été datée des XIe—XIIe siècles, période à laquelle renvoie également la pièce en os nécessaire du carquois (pl. I/ 6, 7; VI/5).

Les outils

Le travail du bois est attesté par une aissellette-servouette du XIe siècle (pl. I/8). Deux dés, témoignent des activités des tailleurs (pl. I/9).

A relire comme catégories d'objets importantes celles des accessoires testamentaires et des bijoux : Boucles de ceinture.

Cette catégorie est illustrée par 2 pièces. Remarquables sont celles en forme de tyre (no 1 du catalogue) et celle ornée d'un visage humain stylisé sur les protubérances terminales (pl. I/10; VI/ 6).

Bagues

Notons auant tout le lot de bagues (nos 1—4 du catalogue, pl. I/11—13; VI/7—10), le chaton s'orne d'un ou deux saints guerriers, motif que l'on ne retrouve qu'en Yougoslavie. De par la présence des saints et compte tenu du type de leur équipement guerrier, ces bagues ont été datées du XIIe siècle. Les deux dernières pièces, ornées de petits cercles incisés, peuvent se dater des XIe—XIIIe siècles, ayant une large diffusion dans le monde byzantin (pl. I/14—15; VI/11—12).

Bracelets

Il n'y a qu'un seul bracelet métallique, fait de trois fils de métal tressés et s'achevant au bout par une boucle. Ce dernier élément permet sa datation des XIe—XIIe siècles (pl. II/16).

Les autres bracelets sont en verroterie : 160 fragments et 5 entiers et 55 bracelets entiers découverts le cimetiére de la cité. Suivant la forme de leur surface de cassure et leur ornement, ils ont été classés en plusieurs groupes :

a) Bracelets à la cassure circulaire (pl. II/17, 19[e-j])

Ces pièces représentent le groupe le plus nombreux : 77 fragments et 36 exemplaires entiers. Elles sont confectionnées en pâle de verre verte ou bleue dans la plupart des cas, mais il y a aussi quelques exemplaires violets, noirs ou rouges. Un seul est orné d'une torsade de larges bandes rouges (no 1 du catalogue). Deux autres morceaux sont des pièces de rebut et ils suggèrent l'existence d'un atelier de verrerie (nos 2, 3 du catalogue).

b) Bracelets en torsade (pl. II/19, a-b; 20, e-g; 22, a-c)

28 exemplaires en pâle de verre verte et bleue souvent ornés de bandes bigarrées dont le tract suit la torsade formée par la pièce même.

c) Bracelets à la cassure ovale (pl. II/20, h)

Ce groupe est représenté par 22 exemplaires confectionnés dans une pâle verte, bleue, mauve et noire. Deux fragments offrent un décor jaune avec des motifs floraux et géométriques.

d) Bracelets avec la barre rubané (pl. II/20, a)

Le groupe n'est illustré que par 3 exemplaires, bleus et violents.

e) Bracelets à la cassure carrée (pl. II/21, b)

Un seul exemplaire, noir, orné sur trois cotés de petits cercles et de traits peints en jaune.

f) Bracelets dotés d'une nervure saillante (pl. II/21, c)

Ils sont confectionnés en pâle verte, bleue, mauve, noire ou d'un blanc-jaunatre et ornés de 1 ou 3 nervures longitudinales.

g) Bracelets à protubérances (pl. II/18; 19, d; 20, e-d; 22, d)

Ce dernier groupe comprend 34 exemplaires dont la pâle est bleue, verte, noire et violette.

La reprise en main de la Dobroudja par la pouvoir byzantin en 971 devait marquer aussi le moment de la réapparition dans cette province des bracelets en verroterie, déjà connus par ailleurs au courant des périodes géto-dace romano-byzantine. A l'exception de la dernière catégorie (g), toutes les autres ont circulé au XIe siècle, cependant qu'au Xe siècle les seuls exemplaires connus sont ceux du groupe a). Leur nombre devait diminuer sensiblement au XIIe siècle, époque où se multiplient les pièces du groupe g), qui vont circuler encore au commencement du siècle suivant. Parallèlement aux pièces du groupe g), mais de manière fortuite, il y a aussi quelques unes du groupe a).

Pendentifs

1. Pendentif circulaire de plomb du XIe siècle (pl. III/23)

2. Pendentif de bronze au centre décoré du motif fleurdelisé, XIe—XIIe siècles (pl. III/24).

3. Pendentif de bronze circulaire avec motif cruciforme, XIe—XIIe siècle (pl. III/25).

4. Lunule de bronze avec au centre une petite croix (pl. III/26) Les pièces de ce type sont rares, avec des analogies aux X^r—XIIe siècles. Elles sont attestées en Russie kievienne, Pologne et Yougoslavie.

Une signification toute particulière s'attache aux objets de culte, qui s'imposent par leur grand nombre.

1. Croix métalliques

A) Croix ornées de figures en relief. Exécutées en bronze (nos 1, 2 du catalogue), elles sont datées du XIe siècle. D'autres exemplaires (no 3 du catalogue), de plomb, sont des XIe—XIIe siècles. Ces croix sont ornées d'un seul côté, avec l'image du Christ mis en croix ou de la Vierge dans l'attitude de l'orante (pl. III/27—29).

B) Croix à décor géométrique. Beaucoup plus nombreuses (nos 1—12 du catalogue, pl. III/30—33, IV/34—39) ces croix de formes et ornements divers couvrent une période plus grande (X^e—XIVe siècles).

II. Croix de pierre, marbre ou bois

Ces pièces taillées dans des matériaux divers—marbre (nos 2, 3 du catalogue (pl. IV/43, 45), pierre (no 1 du catalogue, pl. IV/42) et bois (no 4 du catalogue, pl. IV/44) sont soit originaires

des ateliers du cru (no 1 du catalogue), soit importées (nos 2-4 du catalogue). Elles ont circulé aux Xe-XIIe siècles.

III. Fragment en stéatite vert-clair

Il en reste, à l'état fragmentaire, un personnage la tête nimbée et revêtue d'une cape sur une armure — c'est ce qui l'a fait passer pour un saint guerrier. Comme c'est un personnage barbu, on serait porté de l'identifier avec saint Théodore, puisque les autres saints guerriers — st. Démétrios et st. Georges — ne portent pas la barbe. Celle

pièce remonte à la seconde moitié du XIe siècle (pl. V/46; VI/13).

IV. Terre cuite

Il s'agit d'une pièce fragmentaire en terre cuite recouverte d'un émail vert-olive, représentant le buste d'un homme la tête auréolée. Cette pièce ornait un récipient, étant appliquée, sur l'anse juste en-dessous du rebord. C'est l'unique représentation anthropomorphe connue jusqu'au présent en Roumanie, toutes les autres pièces de ce genre s'ornant de motifs zoomorphes. La pièce a été datée du XIe siècle (pl. V 47-49).

KLEINFUNDE VON ISACCEA (X. — XIV. JH) (ZUSAMMENFASSUNG)

In der vorliegenden Arbeit werden eine ganze Reihe Kleinfunde, Werkzeuge, Waffen, Schmuckstücke oder Kultgegenstände beschrieben, die aus zufälligen Entdeckungen von der Burg Isaccea — ein wichtiger politisches, wirtschaftliches und religiöses Zentrum aus der byzantinischen Herrschaftsperiode in der Dobrudscha — herstammen.

Die Waffen

Aus Metal, Knochen oder Horn hergestellt, sind sie in ihrer Mehrzahl durch Pfeilspitzen (6 Stück), Teil eines Köchers, dargestellt. Die eisernen Pfeilspitzen werden im XI-XIV Jh. (Katalognr., 1,2 Tafel I/1,2; V I/1,2) oder X-XV. Jh. (Katalognr. 4, Tafel 1/4; VI/4) datiert. Eine etwas strengere Datierung, nur in das XIII-XV Jh., kann man für die Stücke Katalognr. 3 und 4 annehmen. Eine Pfeilspitze zusammen mit dem Köcherstück, gehört dem XI-XII. Jh. an (Tafel I 6, 7; VI 5).

Werkzeuge

Die Holzbearbeitung ist durch eine Zimmermannaxt aus dem XI. Jh. (Tafel I 8), die Schneiderei durch zwei Fingerhüte (Tafel I/9) bezeugt. Andere wichtige Kategorien werden durch die Trachten und Schmucksachen veranschaulicht.

Schnallen

Es wurden zwei Schnallen entdeckt, von denen 1 leierförmige Schnalle (Katalognr. 1) und 1 Schnalle mit Menschendarstellung auf den Endvorsprüngen (tafel I/10; VI/6) hervorgehoben werden soll.

Fingerringe

In erster Reihe soll eine Gruppe Fingerringe erwähnt werden, die auf dem Chaton zwei Militärheilige eingeritzt haben, ein Motiv das nur in Jugoslawien vorkommt (Tafel I/11-13; VI/7-10). Durch die Heiligen und wegen den Waffentypen, wurdensie in das XII. Jh. datiert. Die zwei letzten Fingerringe sind mit eingravierten Kreisen geschmückt und können im XI-XIII Jh. datiert werden. Sie sind weit in der byzantinischen Welt verbreitet.

Armringe

Aus Metal haben wir ein einziges Stück, das aus drei verflochtenen Drähten, die in einer

Locke endigen, hergestellt sind, was für eine Datierung im XI-XII. Jh. spricht (Tafel II/16).

Die anderen Armbänder sind aus Glas: 160 Bruchstücke und 5 vollständige Stücke, und 55 ganze Armbänder in den Burgfriedhofen gefunden.

Durch Querschnitt und Verziehrung wurden sie in mehrere Kategorien eingeteilt:

a). *Armringe mit rundem Querschnitt* (Tafel II/17, 19 e-j)

Das ist die zahlreichste Gruppe: 77 Bruchstücke und 36 Vollständige. Sie sind aus einer grünen oder blauen oder schwarzen und roten Glaspaste hergestellt. Ein einziges Exemplar ist mit breiten tordierten, roten Bändern geschmückt (Katalog nr. 1). Zwei andere sind Fehlerzeugnisse was auf die Anwesenheit von einheimischen Glaswerkstätten hinweist (Katalog nr. 2, 3).

b). *Tordierte Armbände* (Tafel II/19 a-b; 20 e-g; 22 a-c)

28 Stücke aus grüner und blauer Paste, die mit verschiedenfarbigen Bändern geschückt sind.

c). *Armringe mit ovalen Querschnitten* (Tafel II/20 h).

22 Stücke, aus einer grünen, violetten und schwarzen Paste gearbeitet. Auf zwei Bruchstücken kommt ein blumenförmiges und geometrisches Motiv, mit gelber Farbe vor.

d). *Armbände mit bandförmigen Rand* (Tafel II/20 a)

3 blau und violett Stücke, unverziehrt.

e). *Armbände mit quadratischem Querschnitt* (Tafel II/21 b)

1 Stück schwarzer Farbe, auf drei Seiten mit Kreissen und Strichen in gelber Farbe verziehrt.

f). *Armbände mit hervorgehobenem Geäder* (Tafel II/21 c)

Aus grüner, blauer violetter schwarzer und weiss-gelblicher Paste mit einem oder drei Geädern.

g). *Armbände mit Vorsprünge* (Tafel II/18; 19 d; 20 e, d; 22 d)

In der letzten Gruppe wurden 34 Stücke einbezogen, die aus einer blauen, grünen, schwarzen und violetten Paste gearbeitet sind.

Das Wiederkommen der byzantinischen Herrschaft in der Dobrudschia im Jahre 971, deckt sich mit dem Aufkommen der gläsernen Armmringe, die schon in der geto-dakischen und römisch-byzantinischen Periode bekannt sind. Mit Ausnahme der Kategorie g, datieren alle andern aus dem XI. Jh., während aus dem X. Jh. die Armmringe der Kategorie a stammen. Im XII. Jh. werden sie immer seltener, wobei aber jetzt die Armmringe der Kategorie g vorherrschen, die dann auch am Anfang des folgenden Jahrhunderts anzutreffen sind. Seltener kommen dann auch solche der Kategorie a vor.

Anhänger

1. Kreisförmige Anhänger aus Blei, aus dem XI. Jh. (Tafel III/23)
2. Anhänger aus Bronze, im Zentrum mit einer Lilie geschmückt, XI–XII. Jh. (Tafel III/24)
3. Kreisförmiger Anhänger aus Bronze, mit kreuzförmigem Motiv, XI–XII. Jh. (Tafel III/25)
4. Lunula aus Bronze, in der Mitte ein kleines Kreuz (Tafel III/26). Solche Stücke haben sehr selten Gegenstücke im X–XII. Jh.; sie kommen in Polen, Jugoslawien und Kiewrussland vor.

Von besonderer Wichtigkeit sind die Kultgegenstände, die sehr zahlreich sind.

I. Kreuze aus Metall

- A. Kreuze mit hervorgehoben Figuren. Sie sind aus Bronze (Katalognr. 1, 2) datiert im

XI. Jh.; aus Blei (Katalognr. 3) aus dem XI–XII. Jh. Sie sind auf einer einzigen Seite, mit Christus auf dem Kreuz oder der Gottermutter verziert (Tafel III/27–29).

B. Kreuze mit geometrischer Verziehung

Sie kommen häufiger vor (Katalog nr. 1–11 und Tafel III/30–33; IV/34–39).

Sie haben eine verschiedenartige Verziehung und gehören dem X–XIV. Jh. an.

II. Kreuze aus Marmor, Stein und Holz

Sind aus verschiedenen Materialien gearbeitet, Marmor (Katalognr. 2, 3 und Tafel IV/43, 45), Stein (Katalognr. 1 und Tafel IV/42) und Holz (Katalognr. 4, Tafel IV/44) und stammen wahrscheinlich aus einheimischen Werkstätten (Katalognr. 1) oder wurden gebracht (Katalognr. 2–4) und waren im X–XII. Jh. im Umlauf.

III. Heiliges Steatitbruchstück

Ist nur in Bruchstücken erhalten und hat eine Figur mit Nimbus in Rüstung gekleidet, was für einen Militärheiligen spricht. Durch den Bart, der bei den Heiligen Georg oder Dimitrie nicht vorkommt, ist er dem Heiligen Theodor zuzuweisen (Tafel V/46; VI/13).

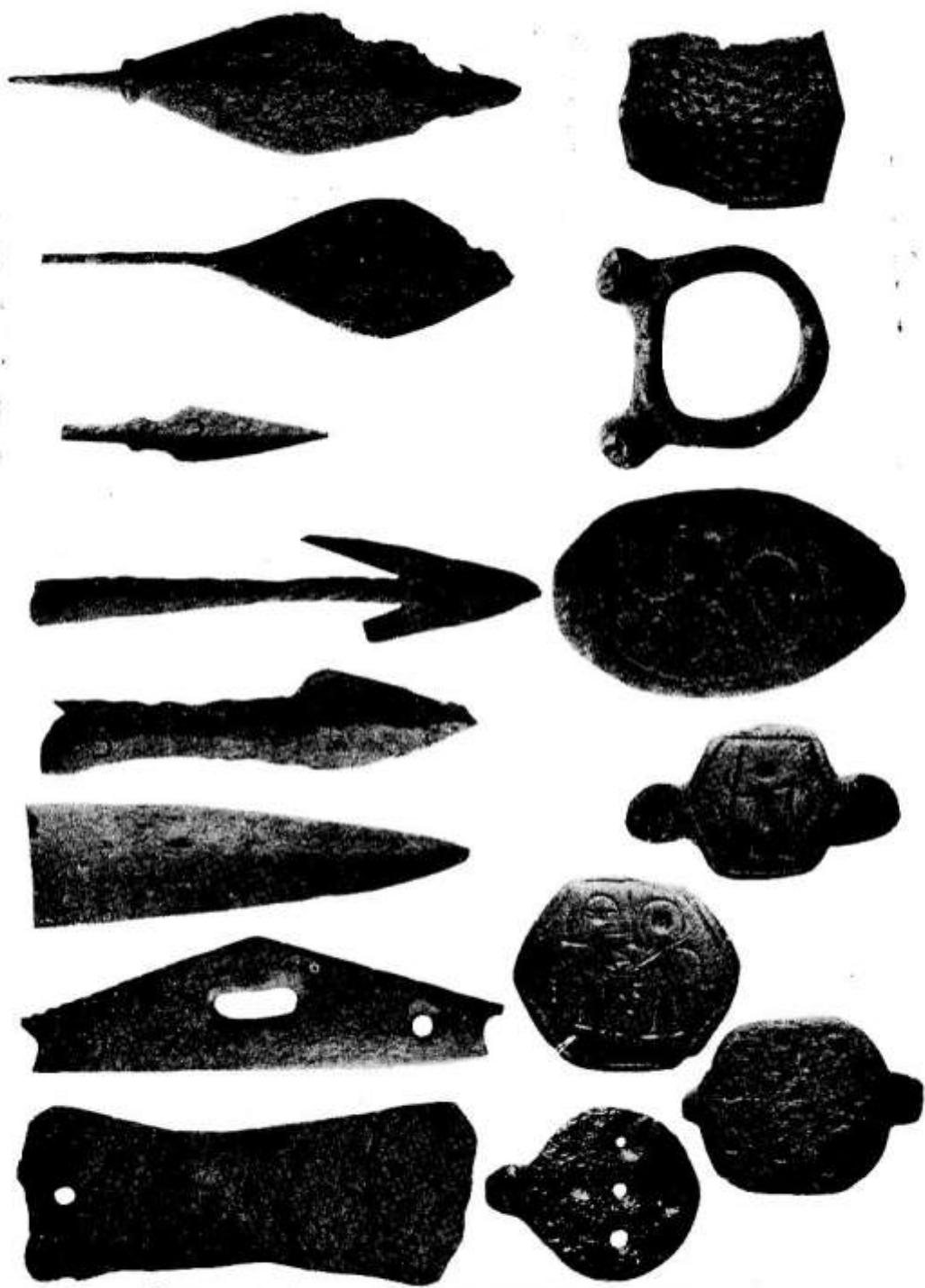
Tonfigurine

Aus Keramik gearbeitet; ist mit einem grün-oliven Emsil bedeckt. Das Stück stellt eine Männerbüste mit Nimbus dar. Das Stück stammt von einem Gefäß und war am Henkel angeklebt. Es ist die einzige im Land bekannte Menschendarstellung, die anderen sind Tierdarstellung. Sie datiert aus dem XI. Jh. (Tafel V/47–49).

DESCOPERIRI MĂRUNTE DE LA ISACCEA
sec. (X—XIV)

(text, p. 237)

GHEORGHE MĂNUCU-ADAMEȘTEANU

PL. I — ARME: VÎRFURI DE SĂGETI (1—6); PIEŞĂ TOLBĂ DE SĂGETI (7); UNELTE: TESLĂ-SAPĂLIGĂ (8), DEGETAR (9); ACCESORII VESTIMENTARE ŞI PODOABE: CATARAMĂ (10), INELE (11—15)

PL. I — ARMES: FLÈCHES (1—6); PIÈCE DE CARQUOIS (7); OUTILS: AISETTE-SERFOUETTE (8), DÈ (9); BOUCLE DE CEINTURE (10); BAGUES (11—15).

PL. II — BRĂȚARI DIN METAL (16) ȘI STICLĂ (17—22).

PL. II — BRACELETS MÉTALLIQUES (16) ET DE VERRE (17—22).

TAFEL II — METALLARMBÄNDER (16) UND GLASARMBÄNDER (17—22).

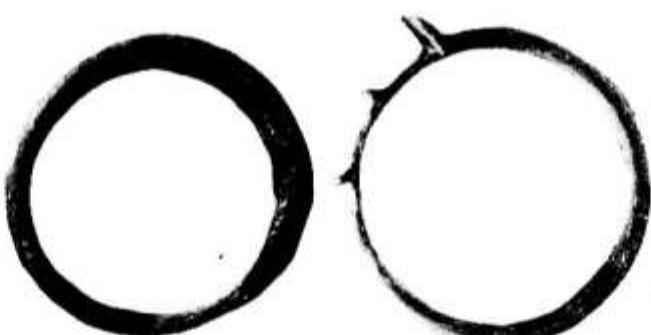
16

20

17 18

21

19

22

PL. III — PANDANTIVE (23—26) ȘI CRUCIULITE (27—33).

PL. III — PENDENTIFS (23—26) ET CROIX (27—33).

TAFEL III — ANHÄNGER (23—26) UND KREUZCHEN (27—33).

PL. IV — CRUCIULITE METALICE (34—39), DE LEMN (44), DE PIATRĂ (42), MARMURĂ (43, 45) SI SIGILIU DE PLUMB (40—41).
PL. IV — CROIX MÉTALLIQUES (34—39), DE BOIS (44), DE PIÈRE (42), DE MARBRE (43, 45) ET SCEAU DE PLOMB (40—41).
 TAFEL IV — METALLKREUZCHEN (34—39), HOLZKREUZCHEN (44), STEINKREUZCHEN (42), MARMORKREUZCHEN (43, 45), BLEISIEGEL (40—41).

PL. V — FIGURĂ ANTROPOMORFĂ (47—49), VAS CU REPREZENTĂRI ANTROPOMORFE-KÖLN (50), FRAGMENT DE STEATIT FIGURAT (46).

PL. V — FIGURE HUMAINE EN CÉRAMIQUE (47—49), VASE À PRÉSENTATIONS HUMAINES — KÖLN (50), PIÈCE DE STÉATITE FIGURÉE (46).

TAFEL V — ANTHROPOMORPHE TERAKOTTE (47—49), KÖLN — GEFÄSS MIT ANTHROPOMORPHEN DARSTELLUNGEN (50), BRUCHSTÜCK EINER STEATIT-FIGUR (46).

**PL. VI — VÎRFURI DE SĂGETI DIN FIER (1—4) SI CORN (5); CATARAMĂ (6), INELE (7—21),
FRAGMENT STEATIT FIGURAT (13), ULCIOR CU FIGURĂ UMANĂ DESCOPERIT ÎN URSS (14).**

**PL. VI - POINTES DE FLÈCHES DE FER (1—4) ET CORNE (5); BOUCLE DE CEINTURE
(6), BAGUES (7—12), PIÈCE DE STEATITE FIGURÉE (13); CRUCHE FIGURÉE DE FI-
GURE HUMAINE DÉCOUVERTE EN URSS (14).**

**TAFEL VI -- EISERNE UND KNOCHERNE PFEILSPITZEN (1—4; 5); SCHNALLE (6), RINGE
(7—12), BRUCHSTÜCK EINER STEATIT-FIGUR (13); KANNE MIT MENSCHLICHER DAR-
STELLUNG AUS DER UDSSR (14).**

